

Tillväxt genom samverkan?

Högskolan och det omgivande samhället

ISBN 91 7086 036 X

RiR 2005:2

Tryck: Riksdagstryckeriet, Stockholm 2005

Till
Regeringen
Utbildnings- och kulturdepartementet

Datum 2005-02-16
Dnr 31-2004-0223

Tillväxt genom samverkan?

Högskolan och det omgivande samhället

Riksrevisionen har granskat högskolans samverkan med det omgivande samhället utifrån ett tillväxtperspektiv. Resultatet av granskningen redovisas i denna granskningsrapport.

Företrädare för Utbildningsdepartementet, Högskoleverket, Högskolan i Gävle, Linköpings universitet och Uppsala universitet har fått tillfälle att faktagranska och i övrigt lämna synpunkter på utkast till denna revisionsrapport.

Rapporten överlämnas till regeringen i enlighet med lagen (2002:1022) om revision av statlig verksamhet m.m. Rapporten överlämnas samtidigt till Riksrevisionens styrelse.

Rapporten innehåller slutsatser och rekommendationer som avser regeringen och lärosätena. Rapporten överlämnas därför även till de universitet och högskolor som har ingått i granskningen.

Riksrevisor *Kjell Larsson* har beslutat i detta ärende. Revisionsledare *Erik Nyberg* har varit föredragande. Revisionschef *Annika Nordlander Finn*, revisionsledare *Sophie Casson* och revisor *Karolina Larfors* har medverkat vid den slutliga handläggningen.

Kjell Larsson

Erik Nyberg

För kännedom: Samtliga universitet och högskolor

Innehåll

Sammanfattning	7
1 Inledning	11
1.1 Högskolans samverkan med det omgivande samhället – den tredje uppgiften	11
1.2 Samverkan för tillväxt – en del av uppgiften	12
1.3 Granskningens revisionsfrågor	13
1.4 Metoder och genomförande	13
1.5 Disposition	15
2 Övergripande förutsättningar för samverkansarbetet	17
2.1 Inledning	17
2.2 Regleringsbrevets utformning – handlingsprogram och strategier	17
2.3 Finansieringen av samverkansuppgiften	20
2.4 Det regionala tillväxtarbetet	21
2.5 Högskolestyrelsens sammansättning	25
2.6 Det akademiska meriteringssystemet	27
2.7 Slutsatser	30
3 Samverkan inom utbildningsområdet	33
3.1 Inledning	33
3.2 Den generella styrningen av grundutbildningen	33
3.3 Högskolans arbete för att främja samverkan i grundutbildningen	35
3.4 Kompetensutveckling av arbetskraften – uppdragsutbildning	40
3.5 Slutsatser	44
4 Samverkan i forskningsverksamheten	47
4.1 Inledning	47
4.2 Övergripande styrning av forskningsverksamhet, forskarutbildning och forskningssamverkan	48
4.3 Kompetensflöde mellan högskola och näringsliv	49
4.4 Samverkan i forskarutbildningen	52
4.5 Uppdragsforskning vid universitet och högskolor	55
4.6 Kommersialisering av forskningsresultat	56
4.7 Tillgången på forskningsinformation	61
4.8 Slutsatser	63
5 Riksrevisionens sammanfattande slutsatser och rekommendationer	67
5.1 Övergripande slutsatser	67
5.2 Slutsatser kring finansiering, incitament, näringslivskontakter och uppdragsverksamhet	68
5.3 Riksrevisionens rekommendationer	71
Bilaga Högskoleverkets enkät	73
Referenser	79

Sammanfattning

De huvudsakliga uppgifterna för universitet och högskolor är att bedriva utbildning och forskning. År 1996 beslutade dock riksdagen att införa en tredje uppgift i högskolelagen. Den innebär att universitet och högskolor även ska *samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet*. En stor del av den samverkan som lärosätena ska ägna sig åt syftar till att utbildning och forskning ska utveckla och skapa nya verksamheter i näringslivet, komma till direkt nytta och motsvara samhällets behov och efterfrågan. Riksrevisionen har granskat hur regeringen respektive universitet och högskolor arbetat för främja denna tillväxtinriktade del av samverkansuppgiften. Det utförs således aktiviteter inom samverkansuppgiften som inte ingår i granskningen. Granskningens första fråga har varit:

– Har regeringen och lärosätena skapat goda förutsättningar för en tillväxtfrämjande samverkan mellan högskolan och det omgivande samhället?

För att svara på denna revisionsfråga har Riksrevisionen undersökt och analyserat regeringens och lärosätenas arbete inom ett antal aktiviteter eller åtgärder som har betydelse för utvecklingen av högskolans tillväxtfrämjande samverkan. Granskningen har inriktats såväl på regeringens styrning och uppföljning som på de åtgärder och aktiviteter som vidtas vid universitet och högskolor.

Förutom att regeringen ansvarar för att högskolans samverkan med det omgivande samhället ska stärkas och fördjupas, ska den också rapportera om utvecklingen av samverkansarbetet till riksdagen. Granskningens andra fråga har därför varit:

– Har regeringens redovisning av samverkansuppgiften till riksdagen varit tydlig och konkret?

Riksrevisionens slutsatser

Har det skapats goda förutsättningar för samverkan?

Samtidigt som granskningen visar att det bedrivs ett värdefullt samverkansarbete vid lärosätena, kan Riksrevisionen konstatera att det finns en rad problem inom de aktiviteter och åtgärder som har

granskats. Dessa problem hämmar utvecklingen av en tillväxtfrämjande samverkan mellan högskolan och det omgivande samhället. Exempel på sådana förhållanden som uppmärksammats i granskningen är följande:

- Innebörden av uppgiften att samverka är oklar. Regeringen har inte varit tydlig kring vad som ingår i uppgiften eller vilka konkreta åtgärder som ska vidtas och prioriteras. De motiv som angavs för att lagstifta om lärosätenas skyldighet att samverka, såsom att anpassa utbildningen efter arbetsmarknadens behov och att nyttiggöra forskningsresultat, har inte omvandlats till uppföljningsbara mål.
- Många universitet och högskolor har brustit i sitt arbete vad gäller de åtgärder som ska vidtas för att främja utvecklingen av samverkansuppgiften. De strategier och handlingsplaner som lärosätena ålagts att upprätta har betydande svagheter. Till det kommer att få lärosäten genomföra systematiska uppföljningar av tidigare studenter varför det ofta saknas kunskaper huruvida utbildningen matchar arbetsmarknadens behov. Samverkansuppgiften är inte heller ett tydligt inslag i forskarutbildningen.
- Det finns ingen systematiserad uppföljning som möjliggör en förståelse för hur lärosätenas samverkansarbete utvecklas. Kraven på redovisning och återrapportering av samverkansarbetet är inte lika tydliga som de är för lärosätenas övriga två uppgifter.
- Erfarenheter av samverkan tillmäts i praktiken ringa vikt vid anställning och befordran. En konsekvens av meriteringssystemets utformning blir därmed att samverkan inte framstår som attraktiv för lärosätenas anställda.
- Förutsättningarna för att realisera forskningsresultat till innovationer, nyföretagande och tillväxt är inte goda. Den knappa tillgången på finansiella resurser har hämmat utvecklingen av, och arbetet i, lärosätenas holdingbolag.
- Omfattningen av den kompetensutveckling av arbetskraften som universitet och högskolor erbjuder genom sin uppdragsutbildning ligger på en låg nivå. Detta gäller särskilt de utbildningar som har näringslivet som uppdragsgivare.
- Engagemanget i de regionala tillväxtprogrammen varierar mellan lärosätena. Regeringen har valt att inte ställa några krav i regleringsbrevet på lärosätenas medverkan i det regionala tillväxtarbetet.

Dessa problem beror dels på otydlig eller bristande styrning från regeringen, dels på att lärosätena inte har vidtagit tillräckliga åtgärder

för att utveckla sin tillväxtfrämjande samverkan med det omgivande samhället.

Riksrevisionens bedömning är att vare sig regeringen eller lärosätena har lyckats skapa flera av de förutsättningar som krävs för att åstadkomma en tillväxtfrämjande samverkan mellan högskolan och det omgivande samhället.

Har redovisningen till riksdagen varit tydlig och konkret?

Riksrevisionen kan konstatera att den information som regeringen lämnar till riksdagen är mycket allmänt hållen och att få konkreta resultat redovisas. För vissa specifika delar av samverkansuppgiften som riksdagen särskilt uttalat vikten av, exempelvis uppdragsutbildning, regionalt tillväxtarbete och kommersialisering av forskningsresultat och holdingbolag, lämnas inte heller någon information som möjliggör en förståelse för hur arbetet i dessa delar utvecklas.

Riksrevisionens bedömning är att regeringens redovisning till riksdagen inte har varit tydlig och konkret.

Riksrevisionens rekommendationer

Riksrevisionens granskning visar att om samverkansuppgiften ska få de effekter som har angetts finns det behov av att samverkansuppgiften förtydligas, att den får ett ökat genomslag vid lärosätena, att möjligheterna att kommersialisera forskningsresultat förbättras samt att redovisningen till riksdagen blir tydligare. Följande rekommendationer syftar till förbättringar i dessa avseenden.

Riksrevisionen rekommenderar regeringen att överväga

- att förtydliga och definiera samverkansuppgiften genom att utarbeta tydliga mål för vad som bör åstadkommas,
- att förbättra uppföljningen av lärosätenas samverkansarbete samt i detta sammanhang särskilt se över målformuleringarna och återrapporteringskraven i regleringsbrevet beträffande uppdragsutbildningen och lärosätenas arbete i de regionala tillväxtprogrammen,
- att vidta åtgärder som möjliggör en tydlig och konkret redovisning till riksdagen vad gäller utvecklingen av samverkansuppgiften,

- att vidta åtgärder för att erfarenheter av samverkan ska få genomslag i det akademiska meriteringssystemet samt
- att inom ramen för det finansieringssystem för kommersialisering av innovationer som presenterades i budgetpropositionen för 2005 tillse att finansieringssituationen för lärosätenas holdingbolag får en lösning som ger dem möjlighet till en mer långsiktig planering och utveckling.

Riksrevisionen rekommenderar universitet och högskolor att överväga

- att vidta åtgärder som förtydligar och utvecklar arbetet med samverkansuppgiften och i detta sammanhang särskilt se över innehållet i, och uppföljningen av, de strategier och handlingsplaner som ska styra samverkansarbetet,
- att vidta åtgärder som dels bättre integrerar samverkansuppgiften i forskarutbildningen, dels förbättrar de forskarstuderandes möjligheter att samverka samt
- att stärka och utveckla sitt arbete i de regionala tillväxtprogrammen och med uppdragsutbildningen.

1 Inledning

1.1 Högskolans samverkan med det omgivande samhället – den tredje uppgiften

Universitet och högskolor intar en särställning i Sverige när det gäller innehav och framtagande av ny och kvalificerad kunskap. Ett av statens viktigaste åtaganden för en ökad tillväxt bedöms ofta vara en väl fungerande högskola. Debatten om, men också hur, den utbildning och forskning som bedrivs vid universitet och högskolor ska styras och utformas för att bidra till tillväxt eller annan omvärldsnytta har intensifierats under det senaste årtiondet. Statsmakternas tydligaste åtgärd på området har varit införandet av den så kallade tredje uppgiften i högskolelagen, vilket innebär att lärosätena förutom att forska och utbilda, även ska samverka med det omgivande samhället.

Att lärosätena har omvärldskontakter är naturligtvis ingen ny företeelse, men år 1996 antog riksdagen ett förslag från regeringen att införa denna uppgift i lagen. Högskolelagen innehåller sedan den 1 januari 1997 lydelsen: *"Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet"*.¹ Regeringens skäl till denna lagändring redovisades i budgetpropositionen för 1997. Regeringen framhöll där att lärosätenas kontakter med det övriga samhället borde öka och fördjupas samt att kraven på lärosätena att samverka behövde skärpas. Det påpekades även att lärosätena borde spela en större roll som mottagare av erfarenheter och problem från bland annat företag. Dessutom framhövdes betydelsen av att samverka med företag i den egna regionen och vikten av att grundutbildningen samverkar med arbetslivet. Det underströks även att en ökad samverkan med näringslivet och övriga samhällssektorer inte skulle få inskränka forskningens frihet.²

År 1996 lämnade regeringen förutom den ovan nämnda budgetpropositionen även en särskild forskningsproposition. Här utvecklade regeringen sin syn på högskolans samverkan med det övriga samhället ytterligare.³ I dessa båda propositioner samt i deras förarbeten och slutligen i riksdagens beslut om lagändring, ges samverkan med närings- och arbetslivet stort utrymme. Mycket av den samverkan som det beskrivs att högskolan ska

¹ Prop. 1996/97:1, bet. 1996/97:UbU1, rskr. 1996/97:100. Lag (1996:1392) om ändring i högskolelagen (1992:1434). Lagändringen trädde i kraft den 1 januari 1997.

² Proposition 1996/97:1 *Budgetpropositionen för 1997*, utgiftsområde 16, s. 160–162.

³ Proposition 1996/97:5 *Forskning och samhälle*.

ägna sig åt, syftar till att utbildning och forskning ska bidra till att skapa nya verksamheter i näringslivet, komma till direkt nytta samt motsvara samhällets behov och efterfrågan. Även om större delen av samverkansuppgiften således inriktats mot åtgärder som kan betecknas som viktiga för tillväxten, innefattar uppgiften dock även samverkan som främjar andra värden, exempelvis demokrati.

I samband med att lärosätenas samverkan med det omgivande samhället infördes i högskolelagen, benämndes den som den tredje uppgiften. Regeringen har därefter bytt terminologi och använder sedan budgetpropositionen för 2000 uttrycket samverkansuppgiften, för att understryka att samverkan ska genomsyra lärosätenas arbete.

1.2 Samverkan för tillväxt – en del av uppgiften

I denna granskning kommer vi att fokusera på sådana åtgärder och aktiviteter som kan förväntas ha betydelse för en ökad tillväxt. Det innebär att det finns samverkansaktiviteter och åtgärder som trots att de nämndes i de båda propositionerna inte ingår i granskningen. Till dessa hör exempelvis samverkan med grundskolan, gymnasiet och andra lärosäten. Vidare granskas inte heller dialogen med enskilda medborgare, högskolans roll i folkbildningen eller hur lärosätenas bibliotek kommer allmänheten till nytta.

Vår granskningsinriktning innebär att vi till stor del granskar den samverkan som sker med närings- och arbetslivet. Det finns givetvis också samverkansaktiviteter som främjar tillväxten men som inte är direkta utbyten mellan högskolan och privata företag. Vi har därför valt att i denna granskning använda begreppet högskolans tillväxtfrämjande samverkan i stället för det mer avgränsade begreppet näringslivssamverkan. Vad som ska inrymmas i detta begrepp har inte definierats av riksdagen eller regeringen. Däremot nämndes i de propositioner och utskottsbetänkanden som beslutats av riksdagen en rad exempel på olika aktiviteter som kan bidra till ett ökat nyttiggörande av högskolans forskning och utbildning och som kan utveckla och skapa nya verksamheter i näringslivet.⁴ Bland dessa kan nämnas en ökad personrörlighet mellan högskolan och övriga arbetslivet, arbetsmarknadsanpassad utbildning, externa nätverk, fort- och vidareutbildning, teknikparker, teknikbrostiftelser, holdingbolag, kompetenscentrum, industridoktorander, bisysslor samt patentering och kommersialisering av forskningsresultat.

---

⁴ Prop. 1996/97:1, bet. 1996/97:UbU:1, rskr. 1996/97:100 samt prop. 1996/97:5, bet. 1996/97:UbU3, rskr. 1996/97:99.

1.3 Granskningens revisionsfrågor

Granskningen har inriktats mot att analysera vilka förutsättningar de ansvariga, regeringen respektive universitet och högskolor, skapat för att en tillväxtfrämjande samverkan ska komma till stånd. Vår huvudsakliga revisionsfråga har därför varit:

– *Har regeringen och lärosätena skapat goda förutsättningar för en tillväxtfrämjande samverkan mellan högskolan och det omgivande samhället?*

För att svara på revisionsfrågan inriktas granskningen på regeringens styrning och uppföljning samt på de åtgärder och aktiviteter som vidtas vid universitet och högskolor. Förutom att regeringen ansvarar för att högskolans samverkan med det omgivande samhället ska stärkas och fördjupas ska den också rapportera om utvecklingen av samverkansarbetet till riksdagen. En andra revisionsfråga i granskningen har därför varit:

– *Har regeringens redovisning av samverkansuppgiften till riksdagen varit tydlig och konkret?*

1.4 Metoder och genomförande

Det är med utbildning och forskning som högskolan bidrar till tillväxt, och det är inom dessa två områden som samverkan med det omgivande samhället ska ske. Med detta synsätt är således samverkansuppgiften inte att betrakta som en egentlig tredje uppgift för högskolan, utan snarare som en integrerad del i de två första uppgifterna. För att skapa förutsättningar för faktisk samverkan inom utbildning och forskning behövs strukturer såväl inom som omkring högskolan och detta arbete ingår också i samverkansuppgiften. Vi har i rapporten valt att presentera granskningen utifrån följande tre aspekter av samverkansuppgiften:

- Övergripande förutsättningar för samverkansarbetet (kapitel 2)
- Samverkan inom utbildningsområdet (kapitel 3)
- Samverkan i forskningsverksamheten (kapitel 4)

De samverkansaktiviteter som omfattas av granskningen har identifierats genom riksdagens yttranden, regeringens propositioner, utredningar, forskningsrapporter, intervjuer samt redovisningar från lärosätena. Att exakt mäta och därmed hävda att en aktivitet är viktigare för tillväxten än en annan är svårt. Vi har trots detta gjort ett urval av de aktiviteter som kan anses betydelsefulla för tillväxten.⁵ Vårt urval har diskuterats med forskare och

---

⁵ De aktiviteter och åtgärder som granskas kan naturligtvis även främja andra värden än tillväxt. Exempelvis kan enskilda fort- och vidareutbildningar eller forskningssamarbeten främst främja välfärd eller demokrati. Då vi endast betraktar de granskade aktiviteterna i aggregerad form, anser vi inte att detta är problematiskt.

utredare på området vilket har resulterat i de tjugotal aktiviteter och åtgärder som slutligen har granskats. Sammantaget bedömer vi att de täcker stora delar av den tillväxtfrämjande delen av samverkansuppgiften. Revisionsfrågornas inriktning medför att vi koncentrerar oss på de aktiviteter som är direkt föranledda av regeringens styrning eller lärosätenas initiativ. Vi kartlägger eller granskar därför inte all den samverkan, till exempel bisysslor, som enskilda forskare och lärare bedriver på eget initiativ.

Vi har i denna granskning använt oss av både dokumentstudier och intervjuer. Dokumentstudierna har begränsats till en grupp om 29 lärosäten: 27 med statlig huvudman samt 2 med enskild huvudman.⁶ En viktig källa har varit de enkätsvar med bilagor som de 29 lärosätena lämnat till Högskoleverket med anledning av att myndigheten genomförde en nationell kvalitetsbedömning av samverkansuppgiften. Högskoleverkets rapport publicerades i december 2004, men efter kontakter med myndigheten och lärosätena har vi haft tillgång till enkätsvaren sedan maj 2004.⁷

Vi har i granskningen genomfört intervjuer vid sammanlagt 9 universitet och högskolor. De 9 lärosätena valdes ur gruppen om 29 lärosäten.⁸ De som intervjuats har varit rektorer, vicerektorer, rektorsråd och/eller chef för lärosätets enhet för samverkansfrågor. Vid vissa intervjuer har även dekaner, planeringschefer, forskare samt anställda på samverkansenheter och uppdragsutbildningsbolag deltagit. Utöver detta har vi haft telefonkontakter med ytterligare ett antal lärosäten samt genomfört intervjuer vid Regeringskansliet. Vi har även per e-post ställt frågor om högskolestyrelsernas sammansättning till de 27 utvalda statliga lärosätena, något som redovisas i kapitel 2.⁹ Vidare har vi funnit det värdefullt att i rapporten redovisa utvecklingen för en del av de samverkansaktiviteter som undersökts. Viktiga källor i dessa

⁶ Det finns totalt 36 lärosäten med statlig huvudman. Vid urvalet av de 27 statliga lärosätena har lärosäten nischade mot bland annat kultur och idrott valts bort (följande lärosäten ingår *inte* i vår granskning: Danshögskolan, Dramatiska institutet, Idrottshögskolan i Stockholm, Konstfack, Kungliga Konsthögskolan, Kungliga Musikhögskolan i Stockholm, Lärarhögskolan i Stockholm, Operahögskolan i Stockholm, och Teaterhögskolan i Stockholm). De två lärosätena med enskild huvudman som ingår i granskningen är Chalmers tekniska högskola och Högskolan i Jönköping. De har valts på grund av sin inriktning och sin organisationsform. Som lärosäten med enskilda huvudmän omfattas inte Chalmers tekniska högskola och Högskolan i Jönköping av regleringsbrev som de övriga lärosätena i granskningen. De har dock avtal med staten, vars innehåll i stort överensstämmer med regleringsbrevens.

⁷ Högskoleverket (2004) *Högskolan samverkar* (HSV 2004:38 R). Högskoleverkets enkät återfinns i bilaga.

⁸ De 9 lärosätena är Chalmers tekniska högskola, Högskolan i Gävle, Högskolan i Skövde, Karlstad universitet, Kungliga tekniska högskolan, Linköpings universitet, Mitthögskolan, Stockholms universitet och Uppsala universitet. Vid Stockholms universitet intervjuades endast representanter för universitetets uppdragsutbildningsbolag Success. De intervjuade lärosätena är utvalda för att granskningen ska få en spridning både geografiskt, storleks- och åldersmässigt, liksom för att inkludera både universitet, och högskolor med, respektive utan, vetenskapsområde.

⁹ Ett e-postmeddelande med fyra frågor skickades till högskolestyrelsernas sekreterare (motsvarande) i oktober 2004 och samtliga 27 lärosäten svarade. De 27 lärosätena har bland annat fått svara på frågor om antalet ledamöter i respektive styrelse som är utsedda av regeringen och hur många av dem som har sin huvudsakliga verksamhet inom näringslivet. Lärosätena har själva definierat näringslivserfarenhet, och vid oklara fall har en diskussion förts med Riksrevisionen. Andelen ledamöter med näringslivsbakgrund har sedan räknats fram som det totala antalet personer från näringslivet i alla styrelser (68) delat med det totala antalet av regeringen utsedda ledamöter (216). Även spridningen i svaren har beaktats.

sammanhang har varit offentlig statistik och tidigare utredningar samt en del uppgifter som bland annat Statistiska centralbyrån tagit fram på vårt uppdrag.

1.5 Disposition

I kapitel 2 inleds granskningen av det vi har valt att kalla Övergripande förutsättningar för samverkansarbetet. Här granskas de företeelser som påverkar förutsättningar för samverkan och som inte kan hänföras till antingen utbildning eller forskning. I kapitel 3 och kapitel 4 övergår granskningen från att analysera det övergripande samverkansarbetet till att undersöka de samverkansaktiviteter som mer direkt är kopplade till utbildnings- och forskningsverksamhet. I kapitel 5 redovisas granskningens slutsatser och rekommendationer.

2 Övergripande förutsättningar för samverkansarbetet

2.1 Inledning

I detta kapitel beskrivs och analyseras de övergripande förutsättningarna för samverkansarbetet. Följande fem punkter behandlas i kapitlet:

- Regleringsbrevets utformning – handlingsprogram och strategier för samverkansuppgiften
- Finansieringen av samverkansuppgiften
- Det regionala tillväxtarbetet
- Högskolestyrelsens sammansättning
- Det akademiska meriteringssystemet

2.2 Regleringsbrevets utformning – handlingsprogram och strategier

Den så kallade tredje uppgiften har sedan år 1997 varit en lagstadgad uppgift som universitet och högskolor ska utföra. I det regleringsbrev som är gemensamt för universitet och högskolor kan man följa förändringarna i regeringens styrning av lärosätenas samverkansarbete. I detta avsnitt studerar vi hur regeringen har styrt i syfte att få lärosätena att upprätta särskilda strategier och handlingsplaner för samverkansuppgiften samt hur rapporteringen till riksdagen har utvecklats i detta avseende. För att kunna bedöma om de nämnda styrdokumenterna har förutsättningar att fylla den tänkta funktionen beskriver vi också utformningen av och innehållet i dokumenten.

2.2.1 *Styrningen av samverkansuppgiften i regleringsbrevet*

I regleringsbrevet för 1997 gavs lärosätena för första gången i uppgift att "i ökad utsträckning samverka med det omgivande samhället". Av lärosätenas årsredovisningar skulle det framgå vilka handlingsplaner lärosätet hade för uppgiften att samverka med det omgivande samhället. Året därpå fick universitet och högskolor i uppdrag att redovisa sina handlingsprogram för samverkan samt vilka åtgärder som hade vidtagits med utgångspunkt i

nämnda handlingsprogram. När lärosätenas samverkansarbete redovisades för riksdagen i budgetpropositionen för 2000 redogjorde regeringen för sin bedömning av det redovisade uppdraget. Regeringens bedömning kan sammanfattas med att de allra flesta universitet och högskolor hade redovisat ett handlingsprogram, men att programmen många gånger inte höll tillräckligt hög kvalitet. Bland annat konstaterade regeringen att en del lärosätens redovisningar var knapphändiga och ofullständiga samt att många av handlingsprogrammen var outvecklade.

Regeringen valde att efter sin genomgång av redovisningarna förändra regleringsbrevet för 1999 under innevarande budgetår. Det förändrade uppdraget innebar att universitet och högskolor skulle redovisa en strategi och ett tydligare handlingsprogram för samverkan. Vidare specificerades att strategin skulle omfatta mål och eventuella prioriteringar, medan handlingsprogrammet skulle konkretisera strategin på ett uppföljningsbart sätt. I budgetpropositionen för 2001 beskrev regeringen sin syn på samtliga lärosätens redogörelser för uppdraget. Regeringen bedömde att en majoritet av de undersökta lärosätena inte hade återrapporterat i enlighet med det ålagda uppdraget.

I regleringsbrevet för 2000 tog regeringen bort kravet på särskilda redovisningar av strategier, handlingsprogram och vidtagna åtgärder beträffande samverkan. Kraven återkom dock i regleringsbrevet för 2001, för att återigen försvinna inför 2002. Trots att regeringen hade konstaterat att de allra flesta lärosäten inte hade upprättat konkreta strategier och handlingsprogram enligt 1999 års förändrade regleringsbrev, återkom formuleringen att redovisningen av åtgärder skulle "ta sin utgångspunkt" i dessa dokument. I budgetpropositionen för 2003 redogjorde regeringen återigen för sin syn på lärosätenas redovisning. Återrapporteringen bestod av exempel på olika former av samverkan. Däremot saknades omdömen om lärosätenas återrapportering.

I regleringsbrevet för 2003 fanns för första gången en tydlig koppling mellan kravet på återrapportering och målen för samverkansuppgiften. Målen för samverkansuppgiften formulerades som att lärosätena ska

- informera om sin verksamhet,
- samverka med det omgivande samhället och i ökad utsträckning integrera denna samverkan i utbildning och forskning,
- i sin verksamhet aktivt använda och dra nytta av erfarenheter i det omgivande samhället,
- i ökad utsträckning och i nära samverkan med arbetslivet utforma utbildningar som är attraktiva för studenterna och samtidigt svarar mot arbetsmarknadens behov, nationellt och regionalt, samt erbjuda uppdragsutbildning, och
- utveckla sin roll i det livslånga lärandet, samt i samarbete med andra lärosäten, kommuner och företrädare för arbetsmarknaden utveckla metoder för bedömning av reell kompetens.

Universitet och högskolor bör utifrån lärosätets särskilda ansvars- och kompetensområden medverka i arbetet med de regionala tillväxtavtalen och de regionala tillväxtprogrammen för att därmed bidra till att målet för den regionala utvecklingspolitiken uppnås.¹⁰

Samtidigt ställdes krav på att universitet och högskolor vart fjärde år, med start budgetåret 2003, särskilt skulle redovisa sin samverkan. Återrapporteringskravet tycktes utgå från att det fanns konkreta, fungerande och uppföljningsbara strategier och handlingsprogram vid lärosätena:

Universitet och högskolor skall vart fjärde år, med början i samband med årsredovisningen för budgetåret 2003, särskilt redovisa lärosätets samverkan med det omgivande samhället inom utbildning, forskning och övrig verksamhet. Redovisningen skall avse målets samtliga delar samt vara kopplad till de strategier och handlingsprogram som redovisades till regeringen 1999 och 2000 eller reviderade versioner av dessa. Av redovisningen skall även framgå hur lärosätets samverkansaktiviteter följs upp och utvärderas.¹¹

I budgetpropositionen för 2005 bedömde regeringen återigen lärosätenas arbete med samverkansuppgiften. Precis som 2003 kommenterade regeringen inte huruvida lärosätenas redovisningar var kopplade till strategierna och handlingsprogrammen. Beträffande kraven på redovisning av hur samverkansaktiviteter följts upp och utvärderats skrev regeringen att "lärosätenas redovisningar av hur samverkansuppgiften följs upp och utvärderas varierar i omfattning och detaljeringsgrad".¹²

2.2.2 Styrdokumentens funktion vid lärosätena

I Högskoleverkets enkät efterfrågades lärosätenas styrdokument för samverkansuppgiften. De dokument som lärosätena hänvisade till i sina svar är av skilda slag, såsom vision, utvecklingsplan, strategi eller verksamhetsidé. Ofta behandlas samverkansuppgiften i ett övergripande dokument som berör högskolans tre uppgifter, och där nämns främst vikten av att samverka. Riksrevisionen har även begärt in lärosätenas strategier och handlingsprogram som i enlighet med regeringens krav skulle ha upprättats under år 1999 och 2000 samt eventuella reviderade versioner av dessa dokument. Efter att ha gått igenom flertalet av lärosätenas dokument är det

---

¹⁰ Regeringsbeslut 17, 2003-12-18 *Gemensamma bestämmelser för universitet och högskolor m.m. Ändring av regleringsbrev för budgetåret 2003 avseende anslag till universitet och högskolor m.m.* (Utbildningsdepartementet U2003/4918/UH). Av dessa mål behandlas de regionala tillväxtavtalen senare i kapitel 2, den utbildningsintegrerade samverkan inklusive arbetsmarknadens behov och uppdragsutbildning i kapitel 3, och den forskningsintegrerade samverkan i kapitel 4.

¹¹ Regeringsbeslut 17, 2003-12-18 *Gemensamma bestämmelser för universitet och högskolor m.m. Ändring av regleringsbrev för budgetåret 2003 avseende anslag till universitet och högskolor m.m.* (Utbildningsdepartementet U2003/4918/UH).

¹² Proposition 2004/05:1 *Budgetpropositionen för 2005*, utgiftsområde 16, s. 137.

vår bedömning att endast en minoritet av dessa innehåller en konkret åtgärdsplan som syftar till att uppnå ett specificerat mål. Dokumenten som styr samverkansuppgiften är i stället ofta att likna vid en vision som säger att samverkan ska öka, ibland exemplifierat med mål om ökad externfinansiering, ökad forskningssamverkan eller fler adjungerade professorer. Det är däremot mer sällan som dokumenten innehåller en närmare beskrivning och analys av hur, inom vilken tidshorisont samt på vilket sätt som programmets innehåll ska genomföras och följas upp.

Oavsett vad styrdokumentet kallas beskriver de enligt vår granskning således mest vikten av att samverka och sällan vilka konkreta åtgärder som ska genomföras. Det resulterar i att styrdokumentet är svårt att följa upp, liksom att det är komplicerat att utvärdera måloppfyllelsen. Både enkätsvaren till Högskoleverket och de lärosätessamtalintervjuer som vi har genomfört har behandlat frågan om hur samverkansuppgiften följs upp. Svaren visar att det är mycket ovanligt att det sker någon uppföljning av styrdokumentet. I den mån det förekommer anges att uppföljningarna sker på ledningsnivå och ofta i samband med årsredovisningen. Högskoleverket har i sin utvärdering, som omfattat samtliga universitet och högskolor, inte kunnat finna något lärosäte som gör en systematisk uppföljning av samverkansarbetet.¹³

2.3 Finansieringen av samverkansuppgiften

Lärosätena har två anslag för sin verksamhet – ett anslag för grundutbildning och ett för forskning och forskarutbildning. Den utredning som föregick införandet av den tredje uppgiften föreslog att det skulle anvisas särskilda medel till lärosätenas samverkan med näringslivet och övriga samhällssektorer.¹⁴ I budgetpropositionen för 1997 gav dock regeringen uttryck för att uppgiften skulle genomföras inom ramen för de ordinarie resurserna.¹⁵

Det är enligt både enkätsvar och våra intervjuer vanligt att lärosätena anser sig ha svårt att frigöra medel från sakanslagen till samverkansuppgiften. Detta får till följd att samverkansarbetet finansieras dels med anslag, dels med externfinansiering från exempelvis NUTEK, VINNOVA, EU, kommuner, länsstyrelser och teknikbrostiftelser. Några av de intervjuade högskoleledningarna anser att det är svårt att prioritera den icke målstyrda samverkan eftersom högskolans övriga verksamheter, särskilt grund- och forskarutbildning, är mer målstyrda. Om samverkansuppgiften blev tydligare skulle det, enligt dessa lärosäten, underlätta en prioritering av uppgiften.

¹³ Högskoleverket (2004) *Högskolan samverkar* (HSV 2004:38 R), s. 116.

¹⁴ SOU 1996:70 *Samverkan mellan högskolan och näringslivet*, s. 180 f.

¹⁵ Proposition 1996/97:1 *Budgetpropositionen för 1997*, utgiftsområde 16, s. 160.

Lärosätena har vid våra intervjuer framhåvt att de externa finansiärernas bidrag har varit betydelsefulla för att samverkan mellan högskolan och det omgivande samhället på en övergripande nivå har kunnat utvecklas. Samtidigt ger många lärosäten uttryck för att beroendet av extern finansiering får konsekvenser för implementeringen av samverkansuppgiften genom att projektmedel ofta har begränsade tidsramar. Det gör det svårt att vidta mer långsiktigt syftande åtgärder för att skapa en övergripande struktur för samverkan med till exempel samverkansenheter och anställd personal. Lärosätena har också framfört att finansiering via projektmedel gör det svårare att integrera samverkan med grundutbildning, forskarutbildning och forskning. Samverkansuppgiften riskerar därför enligt de intervjuade att hamna vid sidan av utbildning och forskning.

Förutom externa medel för det övergripande samverkansarbetet erhåller lärosätena stora externa bidrag för ordinarie forskningsverksamhet. Av de forskningsfinansierande myndigheterna är det VINNOVA som tydligast har i uppdrag att finansiera forskningsverksamhet med näringslivsanknytning. I lärosätenas enkätsvar till Höskoleverket lyfter emellertid lärosätena även fram andra finansiärer som varit viktiga för universitetens och högskolornas samverkan i forskningsverksamheten, som exempelvis Stiftelsen för strategisk forskning, teknikbrostiftelserna, KK-stiftelsen och EU. Särskilt lärosäten utanför storstadsregionerna framhåller att KK-stiftelsens bidrag har stärkt forskningsverksamheten. I dessa satsningar finns näringslivet ofta med, inte minst då stiftelsen ofta ställer som krav för att bevilja bidrag att företag ska delta i projekten. Samma villkor gäller för en stor del av VINNOVA:s och även vissa av EU:s satsningar, något som stimulerar samverkan med näringslivet.

Företag finansierar även uppdragsforskning vilket vi redogör närmare för i avsnitt 4.5. Ett annat sätt på vilket näringsliv och lärosäten knyts samman inom forskningen är då företag lämnar forskningsbidrag till högskolorna utan direkta krav på motprestation. År 2003 utgjorde de svenska företagens bidrag drygt 4 % av de totala bidragen till forskning och forskarutbildning till de 29 universitet och lärosäten som ingår i vår granskning.¹⁶

2.4 Det regionala tillväxtarbetet

I detta avsnitt ska vi beskriva och analysera de partnerskap eller nätverk som statsmakterna ägnat mest kraft åt under de senaste åren i syfte att åstadkomma regional tillväxt, nämligen de regionala tillväxtavtalen och tillväxtprogrammen. I propositionen *Regional tillväxt – för arbete och välfärd* introduce-

---

¹⁶ Egna bearbetningar från Höskoleverkets NU-databas.

rade regeringen en ny regional näringspolitik som syftade till att de näringspolitiska insatserna i regionerna på ett tydligare sätt skulle utgå från respektive regions egna förutsättningar. Det skulle ske genom samordning och samverkan och det viktigaste redskapet för ändamålet var de regionala tillväxtavtalen.¹⁷ Två och ett halvt år senare, hösten 2001, antog riksdagen regeringens förslag om ett nytt politikområde – regional utvecklingspolitik. Av regeringens proposition framgick att utbildningspolitiken, där universitet och högskolor utgör en väsentlig del, var ett av de politikområden som särskilt skulle bidra till att uppfylla målet för den regionala utvecklingspolitiken.¹⁸

Tillväxtavtalen upphörde år 2003 och ersattes av de regionala tillväxtprogrammen. Det finns skillnader mellan avtalen och programmen, men det övergripande syftet är huvudsakligen detsamma – att genom samordning av olika sektorer och områden främja arbetsmarknaden, näringslivet och tillväxten. Detta sker genom olika insatser och åtaganden som utförs i samarbete mellan aktörerna. I den proposition som ledde fram till att tillväxtavtalen övergick till att bli tillväxtprogram konstaterade regeringen att utbildning och forskning är centrala delar i de regionala tillväxtavtalen.¹⁹ Därmed är universitet och högskolor således att betrakta som viktiga aktörer i det regionala tillväxtsamarbetet.

2.4.1 Regeringens styrning av högskolans regionala tillväxtarbete

I en granskning som Riksrevisionsverket år 2002 gjorde av Arbetsmarknadsverkets, länsstyrelsernas och högskolans roll i tillväxtavtalen framgick att universitet och högskolor vid tillkomsten av avtalen inte hade något krav på sig att medverka. Från och med år 2001 fick de dock i regleringsbrevet signaler om att lärosätena även ”bör [...] medverka i arbetet med de regionala tillväxtavtalen”. Däremot ställdes inga krav på lärosätena att medverka som finansiär. Riksrevisionsverket konstaterade också att universitet och högskolor, till skillnad från de andra myndigheterna som granskades, inte hade några specifika återrapporteringskrav kring sin medverkan.²⁰

I regleringsbrevet för 2003, det vill säga under det år tillväxtavtalen övergick till tillväxtprogram, ändrades formuleringen i lärosätenas regleringsbrev något. Från att syftet med deras medverkan hade formulerats som att bidra till en hållbar ekonomisk tillväxt, knöts det nu tydligare till ett mål. Som framgick i avsnitt 2.2 uttrycker regleringsbrevet numera att syftet med

¹⁷ Proposition 1997/98:62 *Regional tillväxt – för arbete och välfärd*.

¹⁸ Prop. 2001/02:4, s 106, bet. 2001/02:NU4, rskr. 2001/02:118.

¹⁹ Prop. 2001/02:4, s 36, bet. 2001/02:NU4, rskr. 2001/02:118.

²⁰ Riksrevisionsverket (2002) *Staten i samverkan – Myndigheternas roll i de regionala tillväxtavtalen* (RRV 2002:23).

lärosätenas medverkan i tillväxtarbetet är att det ska bidra till att målen för den regionala utvecklingspolitiken uppnås.²¹ Precis som tidigare stadgar dock regleringsbrevet att lärosätena *bör* medverka, utifrån sina särskilda ansvars- och kompetensområden. Detta till skillnad från regleringsbrev för många andra myndigheter där det ställs krav på att de *ska* medverka i tillväxtprogrammen. Dessa myndigheter har också ofta krav på sig att redovisa sina åtaganden i tillväxtprogrammen.²²

I vår intervju med Utbildningsdepartementet underströk man vikten av lärosätenas deltagande samt att departementet följer upp lärosätenas arbete med detta. Regeringen har däremot valt att inte införa ett krav på lärosätenas deltagande i regleringsbrevet. Som skäl till detta angavs att det skulle kunna medföra att regionala aktörer ställer alltför höga krav på lärosätenas deltagande.

Näringsdepartementet följer den övergripande utvecklingen av tillväxtarbetet sedan tillkomsten av tillväxtavtalen. Deras årliga utvärderingar har i huvudsak bestått av en enkätundersökning som skickas ut till berörda myndigheter, däribland universitet och högskolor. I uppföljningen av 2003 års regionala tillväxtarbete har emellertid lärosätena exkluderats som uppgiftslämnare och redovisningen bygger i stället på 66 andra myndigheters iakttagelser.²³ I budgetpropositionen för 2005 skriver regeringen beträffande universitetets och högskolors redogörelser av sitt deltagande att "redovisningarna av arbetet med de regionala tillväxtprogrammen är begränsade".²⁴

2.4.2 *Lärosätenas arbete med det regionala tillväxtarbetet*

Lärosätena har vid våra intervjuer framhållit att det finns en stor efterfrågan på deras deltagande i det regionala tillväxtarbetet. Flera av intervjupersonerna har understrukit betydelsen av att hitta gemensamma gränssytor med andra aktörer där intressena kan mötas. Även värdet av att bryta, eller åtminstone överbrygga, sektoriseringen på regional nivå har lyfts fram. Ett annat incitament som universitet och högskolor har för att medverka är,

---

²¹ I avsnitt 2.2 återges regleringsbrevet för 2003. Enda skillnaden beträffande det regionala tillväxtarbetet jämfört med 2004 års regleringsbrev är att "de regionala tillväxtavtalen och de regionala tillväxtprogrammen" byts ut till att endast omfatta "de regionala tillväxtprogrammen".

²² Exempel på myndigheter vars regleringsbrev innehåller krav på att myndigheten ska delta i det regionala utvecklingsarbetet: Myndigheten för skolutveckling, Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning, Nationellt centrum för flexibelt lärande, länsstyrelser, länsarbetsnämnder, Integrationsverket, Konsumentverket, Energimyndigheten, Naturvårdsverket, Fiskeriverket och Jordbruksverket.

²³ Näringsdepartementet, Promemoria (2004-08-09) *Rapport om Tillväxtavtalen – Fjärde året. Uppföljning av regionala tillväxtavtal och arbetet med regionala tillväxtprogram 2003*, (N2003/8926/RUT), s. 4 samt bilaga 1.

²⁴ Proposition 2004/05:1 *Budgetpropositionen för 2005*, utgiftsområde 16.

enligt våra lärosätesintervjuer, att ta del av de ekonomiska resurser som finns inom ramen för de regionala tillväxtprogrammen.

Några av intervjupersonerna vid lärosätena uppfattar att regeringens styrning är svag med tanke på att utbildning och forskning anses så viktiga för tillväxten. Samtidigt har flera intervjuade lärosäten kommenterat att skriften *Innovativa Sverige*²⁵, som Näringsdepartementet och Utbildningsdepartementet gemensamt står bakom, anger en positiv färdriktning då de regionala frågorna tas upp som betydelsefulla.

Våra intervjuer visar vidare att engagemanget bland lärosätena för att delta i det regionala tillväxtarbetet varierar. Några få högskoleledningar har framfört att de inte ansett arbetet med tillväxtprogrammen värdefullt medan andra har haft en motsatt uppfattning. Såväl lärosätesintervjuerna som enkätsvaren till Högskoleverket ger vissa indikationer på att de regionala lärosätena är mer engagerade i arbetet än vad som är fallet vid lärosätena i storstadsregionerna. Även samordnarna för tillväxtarbetet vid länsstyrelser, självstyrelseorgan och samverkansorgan ser skillnader i lärosätenas engagemang. I Näringsdepartementets utvärdering av arbetet under år 2003 bedömde 13 av länens samordnare att universitet och högskolor har ett starkt intresse av att utarbeta tillväxtprogram. Sju samordnare betecknade att intresset från högskolan ligger på medelnivå, medan en samordnare betecknade det som svagt. På frågan om lärosätenas engagemang har förändrats under år 2003 menade 9 av 21 samordnare att intresset hade stärkts, 9 menade att det var oförändrat och 3 stycken samordnare ansåg att lärosätenas engagemang hade försämrats under år 2003.²⁶

När det gäller att finansiera tillväxtavtalen är lärosätenas roll tämligen svag. Av Näringsdepartementets uppföljning av tillväxtarbetet år 2003 framgick att endast 3 % av den statliga finansieringen av tillväxtavtalen kom från universitet och högskolor. Detta motsvarar drygt 1 % av den totala finansieringen.²⁷ Riksrevisionsverkets granskning från år 2002, som vi redogjorde för ovan, visade att lärosätena deltog i färre åtgärder än vad andra granskade myndigheter gjorde. Riksrevisionsverket konstaterade också att det visat sig "finnas en koppling mellan hur tydliga direktiv myndigheterna får och hur stort det finansiella engagemanget, i relativ mening, visar sig vara".²⁸

---

²⁵ Ds 2004:36 *Innovativa Sverige. En strategi för tillväxt genom förnyelse.*

²⁶ Näringsdepartementet, Promemoria, (2004-08-09) *Rapport om Tillväxtavtalen – Fjärde året. Uppföljning av regionala tillväxtavtal och arbetet med regionala tillväxtprogram 2003.* (N2003/8926/RUT).

²⁷ Näringsdepartementet, Promemoria, (2004-08-09) *Rapport om Tillväxtavtalen – Fjärde året. Uppföljning av regionala tillväxtavtal och arbetet med regionala tillväxtprogram 2003.* (N2003/8926/RUT).

²⁸ Riksrevisionsverket (2002) *Staten i samverkan – Myndigheternas roll i de regionala tillväxtavtalen* (RRV 2002:23), s.34.

2.5 Högskolestyrelsens sammansättning

Förutom utvecklingen av strategisk styrning på lärosätena, finansieringen och regionala samarbeten påverkas förutsättningarna för samverkansarbetet också i hög grad av det engagemang för frågorna som finns hos personer i ledande position. I syfte att ge en indikation på hur regeringen och högskolan arbetar för att samverkansuppgiften ska ges förutsättningar att komma till uttryck på ledningsnivå, kommer vi i detta avsnitt att analysera högskolestyrelsernas sammansättning. Ett sätt att uppskatta detta är att studera hur delar av det omgivande samhället är representerade i styrelsen. Då vår granskning utgår från ett tillväxtfrämjande perspektiv har vi valt att undersöka antalet ledamöter med bakgrund i näringslivet i respektive styrelse, även om ledamöter med annan bakgrund naturligtvis också kan bidra med erfarenheter av betydelse för högskolans samverkansuppgift.

2.5.1 Högskolestyrelsernas ställning och förutsättningarna för deras sammansättning

Enligt högskolelagen svarar högskolestyrelsen för att lärosätets uppgifter – det vill säga utbildning, forskning och samverkan med det omgivande samhället – fullgörs.²⁹ Det är med andra ord styrelsen och inte rektor ensam som utgör högskolans högsta beslutande organ. Eftersom högskolestyrelsen har makt att påverka, kan dess sammansättning ha betydelse för vilken vikt universitet och högskolor lägger vid frågor som samverkansuppgiften.

I högskolestyrelserna har det sedan länge funnits representanter med bakgrund i bland annat kultur, näringsliv och politik. Riksdagen har beslutat att en majoritet av styrelseledamöterna, inklusive ordförande, ska utses av regeringen.³⁰ Bestämmelser om styrelsens sammansättning finns både i högskolelagen och högskoleförordningen. Högskolestyrelsen ska bestå av 15 ledamöter, varav lärare respektive studenter har rätt att utse tre ledamöter vardera. För regeringen kvarstår att utse nio personer, varav rektor och styrelsens ordförande är två.³¹ Det ger regeringen goda möjligheter att tillse att styrelserna är sammansatta på ett ändamålsenligt vis, eftersom man utser majoriteten av högskolestyrelsens ledamöter.

I en skrift från Utbildningsdepartementet från år 2004 beskrivs högskolestyrelsens ställning som stark då den beslutar om lärosätets organisation, interna resursfördelning och övergripande inriktning. Utmaningar som ökade krav på samverkan med det omgivande samhället ställer enligt departementet också krav på starka och handlingskraftiga högskolestyrelser.

²⁹ Högskolelagen (1992:1434) 2 kap 2 §.

³⁰ Prop. 1986/87:127, bet. 1987/88:UbU1, rskr. 1987/88:1, samt prop. 1996/97:141, bet. 1997/98:UbU3, rskr. 1997/98:12.

³¹ Högskolelagen (1992:1434) 2 kap, 4 § och högskoleförordningen (1993:100) 2 kap 1 och 7 §§.

Av skriften framgår också att man anser att styrelsernas storlek ger möjlighet till breda och balanserat sammansatta styrelser som bland annat ska fungera som kontaktyta utåt, tillföra kunskaper och impulser från arbetsmarknaden samt betona de övergripande strategiska frågorna.³²

2.5.2 *Arbetet med att sätta samman styrelsen*

En genomgång av styrelsesammansättningen vid de 27 statliga lärosäten som ingår i vår granskning³³ visar en skiftande sammansättning av de externa representanterna. Ingen av de undersökta styrelserna saknar näringslivsrepresentation, men variationen mellan lärosätena är stor. Antalet ledamöter i styrelserna med näringslivsbakgrund varierar mellan en och fyra. Näringslivsrepresentationen kan också uttryckas som att knappt en tredjedel av de externa ledamöterna i de 27 undersökta styrelserna hämtas från näringslivet. Resultatet kan jämföras med en undersökning från år 2000, utredningen *Högskolans ledning*, som efter att ha undersökt samtliga 36 lärosäten med statlig huvudman fann att näringslivsrepresentanterna utgjorde 24 % av ledamöterna.³⁴

Regeringen utnämner vart tredje år styrelsemajoriteten i varje statligt lärosäte, och i samband med detta kan lärosätena föreslå personer till respektive styrelse. Denna möjlighet är emellertid inte formaliserad, och våra lärosätesintervjuer visar att lärosätenas arbete med att föreslå lämpliga och önskvärda kandidater varierar. Några lärosäten är mycket aktiva i sitt förslagsarbete, medan andra inte är medvetna om – eller inte utnyttjar – möjligheten att föreslå bland annat personer med näringslivsbakgrund till sin styrelse. De förslag som ändå kommer in till Utbildningsdepartementet ställs samman för att sedan lämnas över för politisk beredning och beslut.

Utredningen *Högskolans ledning* konstaterade år 2000 att "någon regelrätt systematik i sammansättningen av de externa ledamöterna i enskilda universitets och högskolors styrelser går inte att urskilja". Utredningen uppmärksammade också att Näringsdepartementet tagit fram en ägarpolicy för de statligt ägda bolagen. Ett av tre viktiga verktyg i denna ägarpolicy var att staten genom styrelsenominering kan skapa effektiva styrelser med relevant kompetens för den verksamhet som ska bedrivas. Utredningen drog paral-

---

³² Utbildningsdepartementet (2004) *Högskolans ledning – en skrift till ordförande och ledamöter i universitets- och högskolestyrelser* (Informationsmaterial U03.022).

³³ Såsom vi har redogjort för i kapitel 1 är Chalmers tekniska högskola och Högskolan i Jönköping inte statliga och är därför borttagna i denna del av granskningen.

³⁴ Undersökningen i utredningen SOU 2000:101 *Högskolans ledning* gjordes tillsammans med Högskoleverket, som också publicerade delar av resultaten i rapporten *Att leda universitet och högskolor – en uppföljning och analys av styrelsereformen 1998* (HSV 2000:15 R). Vår undersökning skiljer sig från utredningens/Högskoleverkets bland annat genom antalet lärosäten som deltagit i undersökningen (27 stycken jämfört med alla statliga lärosäten). Detta kan förklara skillnaden i resultat.

eller till lärosätenas styrelser och föreslog att Utbildningsdepartementet på samma sätt som Näringsdepartementet skulle utarbeta en ägarpolicy för universitet och högskolor.³⁵

Företrädare för Utbildningsdepartementet har vid vår intervju angivit att det inte finns några departementsinterna riktlinjer eller dokument som anger hur högskolestyrelserna ska sättas samman, utan att arbetet i stället utgår från två propositioner. I propositionerna framkommer att de externa ledamöterna utgör en kontaktyta mot det omgivande samhället, att de tillför kunskaper och viktiga impulser samt att regeringen bedömer att det nuvarande antalet ledamöter möjliggör en bred och balanserat sammansatt styrelse. I propositionerna framkommer dock inga ställningstaganden kring hur styrelserna bör vara sammansatta.³⁶

2.6 Det akademiska meriteringssystemet

En viktig förutsättning för implementeringen av samverkansuppgiften är hur den uppfattas av de anställda vid lärosätena. Deras intresse och möjligheter för att samverka kan på olika sätt påverkas av statsmakterna och högskoleledningarna. Detta avsnitt inriktas på det kanske mest betydelsefulla incitamentet – det akademiska meriteringssystemet.

2.6.1 Lag och förordning reglerar meriteringssystemet

Meritering inom högskolan styrs av både högskolelagen och högskoleförordningen. I högskolelagen anges vad som krävs för att bli anställd som professor och lektor. Enligt lagen får ”bara den som har visat vetenskaplig och pedagogisk skicklighet [...] anställas som professor”. Även för anställning som lektor krävs vetenskaplig kompetens, eller annan yrkesskicklighet, och pedagogisk skicklighet.³⁷ Högskolelagen ger lärosätena ett visst utrymme i och med att de, om inte annat följer av regeringens föreskrifter, själva beslutar vilka behörighetskrav och bedömningsgrunder som

---

³⁵ SOU 2000:101 *Högskolans ledning*, s. 43 och 72.

³⁶ Proposition 2001/02:15 *Den öppna högskolan*, s. 157. Den andra propositionen som Utbildningsdepartementet hänvisade till är proposition 1996/97:141 *Högskolans ledning, lärare och organisation*.

³⁷ Högskolelagen (1992:1434) 3 kap 2 och 5 §§. Undantag gäller för konstnärlig verksamhet. Begreppet ”annan yrkesskicklighet” infördes i och med prop. 1996/97:141, bet. 1997/98:UbU3 och rskr. 1997/98:12. ”Annan yrkesskicklighet” ska ha anknytning till det ämne inom vilket läraren ska arbeta inom högskolan, och utbildningsutskottet utgick från att det kommer att gälla som behörighetsgrund endast i de fall där undervisningen ska ske i en utbildning där beprövad erfarenhet är väsentlig (bet. 1997/98:UbU3, s. 20).

ska gälla vid anställning på respektive lärosäte. Detta gäller dock inte vid anställning av professor och lektor.³⁸

Även högskoleförordningen fastslår *behörighetsregler* för olika anställningskategorier. Genomgående för de flesta anställningskategorier är att vetenskaplig och pedagogisk skicklighet tillsammans utgör huvudkraven, utan vilka man inte kan bli anställd. För att exempelvis vara behörig att anställas som professor ska man ha visat såväl vetenskaplig som pedagogisk skicklighet, som båda ska prövas lika noggrant. Undantag från den vetenskapliga skickligheten kan göras för lektorer i vissa fall och för adjunkter.³⁹

Förutom behörighetsregler tar högskoleförordningen upp *bedömningsgrunder*, det vill säga hur olika meriter ska värderas. Graden av skicklighet i det som är ett behörighetskrav för anställningen, i de flesta fall vetenskaplig och pedagogisk skicklighet, är en sådan bedömningsgrund. Därutöver tillkommer graden av administrativ och annan skicklighet som är av betydelse för anställningen. Vidare ska högskolan beakta graden av skicklighet i att utveckla och leda verksamhet och/eller personal samt förmåga att samverka med det omgivande samhället och att informera om forskning och utvecklingsarbete.⁴⁰

Regeringen har i högskoleförordningen dessutom lyft fram möjligheten att, på ett annat sätt, meritiera sig via samverkan. År 1997 beslutade riksdagen om den så kallade befodringsreformen som gjorde det möjligt för behöriga att söka befodran till en högre anställning. I samband med detta blev det möjligt för en tillsvidareanställd adjunkt att ansöka om befodran till lektor även om behörighetskraven inte var uppfyllda, om adjunkten till exempel visat särskild förmåga att samverka med det omgivande samhället.⁴¹

I följande avsnitt granskar vi hur regeringen och lärosätena i praktiken beaktar samverkansmeriter.

2.6.2 Regeringens arbete med samverkan som merit

Ovanstående bedömningsgrunder, såsom förmågan att samverka med det omgivande samhället, infördes i högskoleförordningen år 1998 efter förslag i regeringens proposition *Högskolans ledning, lärare och organisation*. Regeringen skrev också i propositionen att varje högskolestyrelse borde fastställa en anställningsordning, liksom att lärosätet vid varje anställningstillfälle skulle besluta om anställningsprofil. I den skulle ämnesområde, behörig-

---

³⁸ Högskolelagen (1992:1434) 3 kap 6 §.

³⁹ Högskoleförordningen (1993:100) 4 kap.

⁴⁰ Högskoleförordningen (1993:100) 4 kap 15 §.

⁴¹ Högskoleförordningen (1993:100) 4 kap 13 §.

hets- och bedömningsgrunder anges.⁴² Regeringen har således gett lärosätena vissa möjligheter att tillmäta samverkan en ökad vikt vid anställning och befordran.

2.6.3 Är samverkan en merit vid lärosätena?

Lärosätena har som tidigare nämnts ett visst utrymme för att tillmäta samverkan med näringslivet vikt i samband med anställning och befordran. Samtliga lärosäten vi granskat har egna dokument och riktlinjer, anställningsordning och meritportföljer etcetera, för hur bland annat sökande ska behandlas och vad som ska redovisas i en ansökan. Lärosätenas skrivningar i dessa dokument visar att det finns skillnader mellan hur man ser på samverkan. Variationen i skrivningarna är relativt stor – från att samverkan inte väger speciellt tungt, eftersom vetenskapliga och pedagogiska meriter avgör, via formuleringar som att ”samverkan bör beaktas” och ”ses som en merit”, till skrivningar som att samverkansmeriter ”alltid ska beaktas” och är ett krav för anställning som professor. Dokumenten är svåra att jämföra exakt, men det är vår bedömning att cirka en tredjedel av de granskade lärosätena har skrivningar som att erfarenheter av samverkan *ska* beaktas, eller *krävs*.⁴³

Vid våra lärosätesintervjuer har vi fått en tämligen entydig bild av vilken vikt samverkan tillmäts i reella fall. Den visar att samverkan inte är meriterande i den akademiska karriären, med undantag för de fall då sådana meriter kan skilja två sökande med i övrigt likvärdiga meriter. En viktig förklaring till detta är att lärosätena är osäkra på om de bryter mot lag och förordning om de ger samverkan större vikt, något som i så fall skulle leda till överklaganden. Överklagandenämnden för högskolan menar dock att det enskilda lärosätet har stor frihet att, i varje enskilt fall, fastställa de bedömningsgrunder som man tycker är lämpligast utifrån anställningens innehåll. Man kan däremot inte, enligt Överklagandenämnden, bortse från lagens behörighetskrav.⁴⁴

I intervjuer vid lärosätena har det framkommit att det finns exempel på att anställda vid lärosätena har avstått från att samverka på grund av den ringa vikt som ett sådant arbete tillmäts. I en av Riksrevisionsverket genomförd enkät till forskare år 2001 instämde 55 % av de svarande i påståendet: ”Det borde vara mer meriterande för forskarkarriären att samverka med näringslivet”. 38 % tog dock avstånd från påståendet.⁴⁵

⁴² Proposition 1996/97:141 *Högskolans ledning, lärare och organisation*, avsnitt 7.2.2.

⁴³ Vår bedömning är gjord utifrån en genomgång av de granskade lärosätenas anställningsordningar (eller motsvarande) och enkätsvaren till Högscoleverket.

⁴⁴ Uppgift från Överklagandenämnden för högskolan 2004-09-21.

⁴⁵ Riksrevisionsverket (2001) *Från forskning till tillväxt – statligt stöd till samverkan mellan högskola och näringsliv* (RRV 2001:11), tabell 3.4 på s. 49 samt bilaga 2. Enkäten skickades till forskare vid de 11 lärosäten som 2001 hade holdingbolag och 2 761 forskare besvarade enkäten.

Samtidigt som forskarna har delade uppfattningar i denna fråga, vill alltså en majoritet se samverkan som mer meriterande. En utredning från år 2003, *Innovativa processer*, har uppmärksammat problemet med de bristande incitamenten för forskare och lärare att samverka. Utredningen drog slutsatsen att "högskolan troget tillämpar förordningsreglerna och att en förändring av praxis förutsätter ett nytt regelsystem". Man föreslog därför en "tredje meritportfölj" för att uppvärdera samverkan, och man menade att det ska vara möjligt att utlysa lärarbefattningar vid högskolan som har olika mix av de tre portföljerna (vetenskapliga, pedagogiska och samverkansmeriter). Utredningen ansåg vidare att medverkan i kvalificerat och innovativt utvecklingsarbete inom både de offentliga och privata sektorerna måste bli "högt meriterande". Utredningen föreslog att regeringen skulle ge Högskoleverket i uppdrag att utreda förslaget och lämna förslag till ändringar av högskolelag och högskoleförordning inför den aviserade forskningspropositionen.⁴⁶ Högskoleverket ansåg dock i sitt yttrande att en ytterligare utredning av frågan inte var nödvändig.⁴⁷ Som skäl hänvisade Högskoleverket till högskoleförordningens formulering och till den nationella utvärderingen av samverkansuppgiften som vid tidpunkten för yttrandet var under planering.⁴⁸ Högskoleverket har ännu inte fått något sådant uppdrag som utredningen föreslog.⁴⁹

2.7 Slutsatser

Vi har i detta kapitel uppmärksammat en rad faktorer som hämmar utvecklingen av samverkansuppgiften. Utifrån de olika aspekter på det övergripande samverkansarbetet som vi har valt att studera i denna granskning vill vi särskilt framhålla nedanstående slutsatser.

2.7.1 Otydlig styrning och uppföljning från regeringen

Målen för samverkansuppgiften är allmänt formulerade i regleringsbrevet och ger endast begränsad vägledning till vilka specifika aktiviteter som ska utföras. Regeringen har framför allt styrt lärosätena genom att ställa krav på att dessa upprättar handlingsprogram och strategier. Vid återkommande tillfällen har regeringen påtalat brister såväl i konkretion som bristande

---

⁴⁶ SOU 2003:90 *Innovativa processer*, s. 34–36.

⁴⁷ Högskoleverket yttrande 2004-05-18 *Betänkandet Innovativa processer (SOU 2003:90)* reg.nr 13-963-04.

⁴⁸ Denna utvärdering är nu genomförd, Högskoleverket (2004) *Högskolan samverkar* (HSV 2004:38 R).

⁴⁹ Uppgift från Högskoleverket 2004-12-13.

möjlighet att följa upp handlingsplanerna. Det har också visat sig att lärosätena i de flesta fall inte heller har en återkommande och systematisk uppföljning av vare sig innehållet i dokumenten eller samverkansarbetet i stort. Regeringens krav på handlingsplaner och strategier har dessutom inte följts av tydliga krav på återrapportering. Från och med år 2003 ska lärosätena redovisa sin samverkan vart fjärde år. De få återrapporteringskraven får också till följd att regeringens rapportering till riksdagen av arbetet med det övergripande samverkansarbetet blir allmänt hållen.

2.7.2 *Utvecklingen av samverkansuppgiften varierar mellan lärosätena*

Samverkansarbetet har utvecklats olika fort vid de olika lärosätena. Deras verksamheter skiljer sig också åt vad gäller utformningen av samverkansuppgiften. I detta sammanhang är det dock viktigt att ha i åtanke att lärosätena har olika förutsättningar att samverka. Granskningen visar dock att lärosätena inte alltid har prioriterat samverkansuppgiften. Finansieringen av samverkansuppgiften sker i dag både med ordinarie anslag och externa projektmedel. Lärosätena har framfört svårigheter med att finansiera samverkansuppgiften utifrån de befintliga sakanslagen. I stället har extern finansiering till stor del använts för att utveckla samverkansuppgiften. Lärosätena har utifrån detta påtalat att det kan finnas risker med att en alltför stor del av de övergripande uppgifterna i samverkansarbetet finansieras med kortsiktiga projektmedel. Detta anses hindra uppbyggnaden av en långsiktig och övergripande struktur för samverkansuppgiften inom lärosätena. Samverkansuppgiften riskerar därmed att bli en uppgift vid sidan av den övriga verksamheten.

2.7.3 *Rollen i det regionala tillväxtarbetet varierar*

Universitet och högskolor har enligt riksdagen en viktig roll i det regionala tillväxtarbetet. Vår granskning visar dock att lärosätenas engagemang i tillväxtarbetet varierar mellan lärosäten och regioner, och ibland är lågt.

Regeringen har valt att inte ställa krav i regleringsbrevet på att universitet och högskolor ska medverka i de regionala tillväxtarbetet då man anser att det skulle vara alltför tvingande för lärosätena. När det gäller redovisningen till riksdagen har regeringen i budgetpropositionen konstaterat att redovisningen av lärosätenas arbete med tillväxtprogrammen är begränsad.

2.7.4 *Bristande systematik i sammansättningen av högskolestyrelser*

Styrelserna vid universitet och högskolor spelar en viktig roll för hur det övergripande samverkansarbetet utvecklas vid lärosätena. Det har i vår

granskning framkommit att lärosätenas kunskaper kring möjligheten att nominera personer till den egna högskolestyrelsen varierar. Även högskolestyrelsernas sammansättning, exempelvis vad gäller personer med bakgrund i näringslivet, varierar mellan lärosätena. I dag sker tillsättandet av styrelseledamöter utan synbar systematik vad gäller att säkerställa att det finns en god bredd i sammansättningen av styrelserna ur ett samverkansperspektiv. Utbildningsdepartementet har inte utarbetat några riktlinjer för hur högskolestyrelserna ska sättas samman i syfte att bredda och systematisera deltagandet från olika delar av det omgivande samhället.

2.7.5 *Meriteringssystemet gynnar inte samverkan*

När det gäller det akademiska meriteringssystemet har regeringen i högskoleförordningen givit ett visst utrymme att tillmäta samverkan ökad vikt vid anställning och befordran. Granskningen visar däremot att samverkan i praktiken tillmäts liten vikt och vid anställning vanligtvis endast blir avgörande när två sökande i övrigt har likvärdiga meriter. En konsekvens av meriteringssystemets utformning blir att samverkan därför inte framstår som attraktivt för de anställda på lärosätena och att den enskilde i stället väljer att meritera sig genom forskning och undervisning, vilket i dag tillmäts större vikt vid meritvärdering.

3 Samverkan inom utbildningsområdet

3.1 Inledning

På utbildningsområdet kan högskolans samverkan bidra till tillväxt genom att samverkansaktiviteter underlättar för högskolan att utbilda studenterna – framtida arbetstagare – i enlighet med arbetsmarknadens efterfrågan och behov. Vi kommer därför i detta kapitel att undersöka på vilket sätt regeringen respektive lärosätena arbetar för att utbudet av, och innehållet i, lärosätenas reguljära grundutbildning ska motsvara arbetsmarknadens efterfrågan och behov. Vidare kommer vi att studera hur regering och högskola arbetar med kompetensutveckling av den befintliga arbetskraften, i form av så kallad uppdragsutbildning.⁵⁰

Kapitlet inleds med en kortare beskrivning av den generella styrningen av den grundläggande högskoleutbildningen.

3.2 Den generella styrningen av grundutbildningen

Med 1993 års högskolereform decentraliserades mycket av beslutsfattandet till universitet och högskolor. Två betydelsefulla delar av reformen var ett decentraliserat regelverk för antagning och dimensionering av grundutbildning samt ett reformerat resurstilldelningssystem för grundutbildningen. Trots reformen är grundutbildningen den verksamhet inom högskolan som via mål och återrapporteringskrav i regleringsbrevet styrs mest ingående av regeringen. Förutom att lärosätena ska redogöra för efterfrågan på, och förändringar i, sina utbildningar tar återrapporteringskraven upp många olika aspekter av grundutbildningen. Återrapporteringskraven framstår ofta som detaljerade, exempelvis krävs kvantifierade uppgifter kring antal lärare som har genomgått pedagogisk utbildning och tydliga redovisningar av arbetet med att få en jämnare könsfördelning i högskolan.⁵¹

Förutom vad som sägs i regleringsbrev och propositioner styrs lärosätenas utbildningsutbud främst av det så kallade resurstilldelningssystemet

---

⁵⁰ Forskarutbildningen behandlas i kapitel 4 då den dels finansieras med forskningsanslag dels tillhör verksamhetsgrenen "Forskning och forskarutbildning med stödfunktioner eller konstnärligt utvecklingsarbete med stödfunktioner m.m."

⁵¹ Regeringsbeslut 7, 2004-07-01 *Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Gemensamma bestämmelser för universitet och högskolor m.m.* (Utbildningsdepartementet U2004/2281/UH).

som är konstruerat för att ta hänsyn till bland annat studenternas efterfrågan och resultat.⁵² Detta innebär att ersättningarna från staten till den enskilda högskolan styrs av antalet helårsstudenter samt helårsprestationer mätt i poäng. Ersättningarna begränsas av det så kallade takbeloppet, som utgör den högsta samlade ersättningen för helårsstudenter och helårsprestationer som det enskilda lärosätet kan få för respektive budgetår. Hur stor del av det anslagna beloppet som högskolan faktiskt erhåller som intäkt beräknas först efter budgetårets slut, då antal helårsstudenter och helårsprestationer redovisas. Grundutbildningsutbudet påverkas även av att olika typer av utbildningsområden ger olika stora ersättningsbelopp från staten. Regeringen sätter också upp ett tak för hur många platser lärosätena får avräkna för vissa utbildningar.

3.2.1 *Styrningen av grundutbildningens kontakter med arbetslivet*

Av högskolelagen framgår att den grundläggande högskoleutbildningen bland annat ska ge studenterna beredskap att möta förändringar i arbetslivet.⁵³ Riksdagen har utöver detta, och den allmänna formuleringen av samverkansuppgiften, inte reglerat grundutbildningens samverkan med närings- och arbetslivet.

Som redovisas ovan är resurstilldelningssystemet konstruerat så att det i huvudsak är studenternas efterfrågan som styr utbildningsutbudet, något som också var en tanke med 1993 års reform. I budgetpropositionen för 1997 uttryckte dock regeringen, som en motivering till införandet av samverkan som tredje uppgift i högskolelagen, behovet av att utforma utbildningen i samarbete med omvärlden. Regeringen skrev att det var "särskilt angeläget att utbildningens inriktning och innehåll utvecklas med mycket god kännedom om de krav, önskemål och kunskaper som finns inom samhälle och näringsliv".⁵⁴ I regleringsbrevet för 1997 infördes också krav på lärosätena att ta hänsyn till samhällets behov av högskoleutbildade och därmed anpassa utbildningsutbudet till områden där det finns ett ökat behov av välutbildad arbetskraft. I propositionen *Den öppna högskolan* från år 2001 gjorde regeringen bedömningen att den grundläggande utbildningen borde planeras med utgångspunkt i arbetsmarknadens behov och studenternas efterfrågan. Av propositionen framgick att regeringen menade att det i den lagstadgade samverkansuppgiften ingick ett ansvar för varje lärosäte att ta hänsyn till arbetsmarknadens behov vid planeringen av utbildningen.⁵⁵ Sedan år 2002 uttrycker också regleringsbrevet att universitet och högskolor "i ökad

⁵² Prop. 1992/93:169, bet. 1992/93:UbU14, rskr. 1992/93:363.

⁵³ Högskolelagen (1992:1434) 1 kap 9 §.

⁵⁴ Proposition 1996/97:1 *Budgetpropositionen för 1997*, utgiftsområde 16, s. 79.

⁵⁵ Proposition 2001/02:15 *Den öppna högskolan*.

utsträckning och i nära samverkan med arbetslivet [ska] utforma utbildningar som är attraktiva för studenterna och samtidigt svarar mot arbetsmarknadens behov”.

3.3 Högskolans arbete för att främja samverkan i grundutbildningen

I följande avsnitt undersöker vi hur universitet och högskolor tar intryck från omvärlden samt hur man arbetar för att studenterna ska komma i kontakt med arbets- och näringslivet under studietiden.

3.3.1 *Utbildning utifrån arbetsmarknadens behov?*

Ett område för granskningen har varit hur lärosätena med anledning av resurstilldelningssystemets utformning tar hänsyn till arbetsmarknadens behov vid planeringen av utbildningen. Lärosätena anger ofta i enkätsvaren att resurstilldelningssystemets nuvarande utformning innebär att målet om arbetsmarknadens behov får mindre genomslag på universitetens och högskolornas utbildningsutbud än vad studenternas efterfrågan får. Regeringen har nyligen uppmärksammat denna fråga och tillsatt en utredning av resurstilldelningssystemet.⁵⁶

Genomgående för både våra intervjuer med lärosätena och deras enkätsvar till Högskoleverket är att lärosätena lyfter fram svårigheter med att förutsäga arbetsmarknadens behov. Som förklaring anges att konjunkturen påverkar och försvårar planeringen samt att man har svårt att veta *vem* som ska formulera ”arbetsmarknadens behov”. Flera av de lärosäten vi har intervjuat menar att inte heller näringslivet vet vad arbetsmarknaden kommer att efterfråga på några års sikt. Även Högskoleverket ser den bristande entydigheten i olika aktörers prognoser som ett problem.⁵⁷

Våra intervjuer med lärosätena och enkätsvaren till Högskoleverket visar att lärosätenas deltagande i de regionala kompetensråden, tillväxtprogrammen och andra liknande organ används för att stämna av med närings- och arbetslivet vad gäller såväl utbudet av utbildningar som innehållet i dem. Några lärosäten försöker också lösa problemet med prognoser genom att lyssna på så många avnämare som möjligt och sedan försöka värdera och analysera de framförda behoven. Ett annat sätt är att försöka utforma

---

⁵⁶ Direktiv 2004:49 *Resurstilldelningssystemet för grundläggande högskoleutbildning*. Utredningen ska utifrån översynen föreslå eventuella åtgärder som ger möjlighet att bland annat tillgodose arbetsmarknadens behov på både kort och lång sikt.

⁵⁷ Högskoleverket (2002) *Utbildning anpassad efter arbetsmarknadens behov. Så arbetar högskolan* (HSV 2002:7 R).

utbildningarna relativt generellt, för att på så vis göra dem attraktiva för skiftande behov på arbetsmarknaden.

Stora variationer förekommer även inom lärosätena, varför mängden kontakter med närings- och arbetslivet kan variera med ämnet. Det är svårt att definiera omfattningen av kontakterna, men på lägre nivåer involveras närings- och arbetslivet i utformandet av utbildningen, vilket främjar arbetet med samverkansuppgiften. Det är vanligt med representanter för närings- och arbetsliv i de olika organ som beslutar om utbildningens innehåll och dimensionering. Ofta involverar man också arbets- och näringslivet i utvecklandet av helt nya utbildningar. Två förutsättningar för att kunna ha externa ledamöter i olika organ är att högskolelagen tillåter "personer som annars är lämpliga för uppdraget" i fakultetsnämnder, liksom lagens formulering om "särskilda organ" för utbildning. Regleringen av sammansättningen av dessa särskilda organ tillåter extern representation.⁵⁸ Högskoleverket ansåg i en rapport att det, utöver dessa möjligheter, inte fanns behov av ytterligare nämnder inom högskolan med uppgift att bevaka sambandet mellan utbildning och arbetsmarknad.⁵⁹

3.3.2 Studenternas kontakter med arbetsmarknaden

Ett annat konkret sätt att inrikta den reguljära utbildningen mot arbetsmarknadens behov är att låta personer från näringslivet och övriga samhället delta i undervisningen samt att låta studenterna genomföra delar av sin utbildning ute i näringsliv och samhälle. Vid främst medicinska och pedagogiska institutioner är det naturligt att delar av utbildningen är verksamhetsförlagd. Praktik förekommer emellertid även vid andra yrkesutbildningar samt i vissa generella utbildningar. Två tredjedelar av de lärosäten som svarat på Högskoleverkets enkät uppger också att det bedrivs projekt tillsammans med näringslivet och övriga samhället där den externa organisationens anställda fungerar som handledare till studenten. Exempel på sådana projekt är examensarbeten inom teknik och naturvetenskap. Ett sätt att sprida möjligheten att göra examensarbetet i samverkan med det omgivande samhället är den nationella exjobbpoolen, som initierats och drivs av Kungliga Tekniska högskolan.⁶⁰

Ytterligare ett sätt att integrera samverkan i utbildningen är att involvera personer med adekvata erfarenheter från närings- och arbetslivet under olika

---

⁵⁸ Högskolelagen (1992:1434) 2 kap 5 a och 6 §§ samt högskoleförordningen (1993:100) 3 kap 7 a §.

⁵⁹ Högskoleverket (2002) *Utbildning anpassad efter arbetsmarknadens behov. Så arbetar högskolan* (HSV 2002:7 R).

⁶⁰ Ett tjugotal lärosäten är kopplade till poolen, som är en webbplats som samlar och förmedlar förslag till uppsatssämnen och examensarbeten från företag och organisationer i hela landet. Exjobbpoolen vänder sig både till studenter, företag och organisationer, och målet är att skapa en gränsöverskridande kontaktyta.

moment i själva utbildningen. Det kan i princip ske genom att ordinarie lärare har en gedigen arbetslivserfarenhet från utbildningsområdet eller att personer från näringslivet knyts till lärosätet.

Beträffande den undervisning som sker vid lärosätena uppger en dryg tredjedel av lärosätena i Högskoleverkets enkät att de ordinarie lärarna har tidigare yrkeserfarenheter, eller att de vid sidan av sin anställning i högskolan har annan tjänst eller uppdrag i det omgivande samhället. Vanligare är emellertid att lärosätet anlitar personer som har sin huvudsakliga sysselsättning utanför högskolan. Nästan samtliga lärosäten uppger i enkätsvaren till Högskoleverket att de anlitar externa personer som gästföreläsare, gästlärare eller timlärare i olika kursmoment. Knappt hälften av lärosätena uppger också att de har adjungerade professorer med förankring i näringsliv eller offentlig sektor.⁶¹ En annan kategori som har betydelse för att föra in erfarenheter från det omgivande samhället är industridoktorander, som vi återkommer till i avsnitt 4.4.

Eftersom enkätsvaren till Högskoleverket innehåller få kvantitativa uppgifter om hur många personer med extern anknytning som finns anställda vid lärosätena har Statistiska centralbyrån på uppdrag av Riksrevisionen tagit fram statistik kring anställda med extern anknytning. I princip finns två grupper av anställda som är av särskilt intresse i detta sammanhang: adjungerade professorer och övriga lärare samt gäst- eller timlärare som inte har sin huvudsakliga sysselsättning vid ett annat lärosäte.⁶² De adjungerade professorerna har också stor betydelse för samverkan i forskningsverksamheten, vilket vi diskuterar närmare i kapitel 4.

I tabell 1 redovisas hur många adjungerade professorer, lektorer och adjunkter som fanns anställda vid landets universitet och högskolor åren 1999–2003.

---

⁶¹ Med adjungerad professor menas, enligt högskolelagen (1992:1434) 3 kap 3 § andra stycket, en person som är anställd på bestämd tid och som har sin huvudsakliga verksamhet utanför högskoleväsendet.

⁶² Den tillgängliga statistiken för gäst- och timlärare är behäftad med stora problem. Statistiken innehåller för det första inte bara gäst- och timlärare från näringsliv och offentlig sektor, utan även personer som har sin huvudsakliga tjänst inom ett utländskt lärosäte. För det andra bytte Statistiska centralbyrån mätmetod 2001 för de med tillfällig anställning. Att redovisa antalet gäst- och timlärare är därför inte meningsfullt, och vi avstår från att redogöra för omfattningen och utvecklingen av dessa anställningsformer.

Tabell 1. Antal adjungerade professorer, lektorer och adjunkter anställda vid universitet och högskolor 1999–2003

Adjungerade ⁶³	1999	2000	2001	2002	2003
Professorer	251	245	237	233	226
Lektorer	5	12	22	31	44
Adjunkter	2	13	62	104	75
Totalt	258	270	321	368	345

Källa: Statistiska centralbyrån. Siffrorna som redovisas ovan visar hur många unika adjungerade professorer, lektorer och adjunkter det fanns under respektive år. De adjungerade som redovisas i tabellen har ovanstående anställning som sitt huvudsakliga arbete inom den svenska högskolan.

Som framgår av tabellen har antalet adjungerade professorer sjunkit kontinuerligt sedan år 1999. Även om de adjungerade lektorerna och adjunkterna samtidigt ökar, är utvecklingen negativ eftersom professorerna, som arbetar med mer forskningsnära utbildning än vad lektorer och adjunkter gör, anses särskilt viktiga. De flesta lärosäten framför i såväl enkätsvar till Högskoleverket som i våra intervjuer att de är mycket positiva till adjungerade professorer, som man anser är ett bra verktyg för bland annat samverkan. De adjungerade professorerna ger lärosätena såväl värdefulla kontakter som värdefull kunskap. De flesta lärosäten säger sig därför vilja öka antalet, en önskan som alltså går tvärt emot den senaste tidens utveckling. Som en möjlig förklaring till varför inte fler adjungerade professorer anställs anges att man söker personer som passar lärosätets profil samt att det finns en risk att utnämningen endast blir en titel, det vill säga att den adjungerade inte har tillräckligt med tid för sina åtaganden vid lärosätet.

3.3.3 Lärosätenas alumnverksamhet

I syfte att anpassa utbildningen till arbetsmarknadens behov kan lärosätena på olika sätt använda sig av så kallad alumnverksamhet. Med det avses olika aktiviteter för, och kontakter med, före detta studenter. Av de 29 lärosäten som ingår i granskningen har det stora flertalet antingen en central alumnverksamhet eller håller på att bygga upp en. Endast fyra av dessa lärosäten saknar alumnverksamhet.

En alumnverksamhet kan vara olika mycket ”påkostad” från lärosätets sida och spektrumet är brett. Den syftar till ömsesidighet – alumnen får kontaktvägar med lärosätet och gamla kurskamrater samt möjlighet till olika former av kompetensutveckling. Lärosätet å sin sida får alumner som kan

⁶³ Koderna för de tjänstebestämmelser som använts för de adjungerade är 63825 (Professorer), 46240 (Lektorer), 88701 (Universitetslektorer), 00150 (Adjunkter). I tabell 1 har Lektorer och Universitetslektorer slagits samman till Lektorer.

hjälpa till med marknadsföringen av lärosätet mot kommande studenter och samverkansprojekt med näringslivet, inklusive gästföreläsare, praktikplatser med mera. Alumnerna kan också bidra till utvecklingen av utbildningen genom att ge återkoppling på hur de olika delarna i den utbildning de har genomgått har kunnat användas i arbetslivet.

3.3.4 Uppföljning av hur arbetsmarknadens behov och efterfrågan tillgodoses

En viktig källa för att förstå behoven och kraven från arbetslivet är olika former av uppföljning. Högskoleverket har också i en av sina rapporter berört hur högskolan tillägnat sig kunskaper om hur kraven i yrkeslivet relateras till de utbildningar som genomförs.⁶⁴ I rapporten framkom att lärosätena sällan använder sig av studentuppföljningar som del i detta arbete. Uppföljningarnas syfte är att ta reda på utbildningens relevans för studentens position på arbetsmarknaden. Högskoleverket ansåg därför i rapporten att regeringen borde ge myndigheten i uppdrag att i samråd med Statistiska centralbyrån utveckla gemensamma riktlinjer för uppföljning av studerande efter avslutad utbildning. Regeringen hade några år tidigare framhållit i en proposition att "även tidigare studenter har efter några års yrkesverksamhet viktiga erfarenheter att återrapportera, om utbildningens relevans liksom om behov av fortbildning och vidareutbildning. [...] återkoppling från arbetslivet är värdefulla inslag i kvalitetssäkringen".⁶⁵ Trots att regeringen och Högskoleverket tycks vara överens om vikten av att följa upp tidigare studenter har myndigheten inte fått det uppdrag man efterfrågat.⁶⁶

Högskoleverket ansåg dock att det var viktigt att få mer detaljerade kunskaper kring hur lärosätena faktiskt följer upp sina studenter. Under år 2002 genomfördes därför en enkätundersökning, och resultaten redovisades i en rapport som publicerades i maj 2004.⁶⁷ Högskoleverket menar att den vikt som högskoleledningen tillmäter studentuppföljningar som kvalitets-säkringsinstrument får betydelse för hur väl utvecklade metoder lärosätet har för detta. I rapporten konstateras att "även om det är en tydlig trend att lärosätena följer upp studenterna i allt högre grad, är det fortfarande få som arbetar systematiskt med detta".⁶⁸ Våra intervjuer stöder den bild som Högskoleverkets rapport ger. De flesta lärosäten kan inte ange om deras före detta studenters utbildning matchar arbetsmarknadens behov eftersom man

---

⁶⁴ Högskoleverket (2002) *Utbildning anpassad efter arbetsmarknadens behov. Så arbetar högskolan.* (HSV 2002:7 R).

⁶⁵ Proposition 1999/2000:28 *Studentinflytande och kvalitetsutveckling i högskolan*, s. 21.

⁶⁶ Uppgift från Högskoleverket 2004-08-12 och 2004-11-11.

⁶⁷ Högskoleverket (2004) *Uppföljning av studenter* (HSV 2004:5 R).

⁶⁸ Högskoleverket (2004) *Uppföljning av studenter* (HSV 2004:5 R) s. 9.

saknar rutiner för uppföljning. En del av lärosätena menar dock att en utvecklad alumnverksamhet kan bidra till att uppföljningen av tidigare studenter blir bättre.

3.4 Kompetensutveckling av arbetskraften – uppdragsutbildning

Lärosätena kan också samverka genom att erbjuda arbetslivet kompetensutveckling. Utredningen *Aktuella trender inom kompetensutvecklingsområdet* konstaterade att de flesta tycks "vara rörande överens om att grundutbildning, återkommande kompetensutveckling och livslångt lärande tillhör de viktigaste framgångsfaktorerna i det framväxande kunskapssamhället".⁶⁹

Kompetensutveckling kan bland annat ske genom den uppdragsutbildning som högskolan kan erbjuda. I förordningen om uppdragsutbildning framgår att med uppdragsutbildning avses "utbildning som anordnas mot avgift från annan än en fysisk person för den som uppdragsgivaren utser".⁷⁰ Även om förordningen ger uppdragsutbildningen flera särskiljande drag är det alltså finansieringen och sättet att utse deltagarna som framför allt skiljer uppdragsutbildning från grundläggande högskoleutbildning.

Sveriges universitets- och högskoleförbund har i en rapport visat att cirka 3 % av det totala antalet deltagare i personalutbildning under första halvåret 2000 gick kurser anordnade av högskolan.⁷¹ År 2003 var motsvarande marknadsandel än lägre, nämligen 2,8 % av samtliga kursdeltagare.⁷²

3.4.1 Uppdragsutbildning som instrument för samverkan

Uppdragsutbildningen har reglerats sedan mitten av 1980-talet. Trots detta dröjde det till år 2002 innan lärosätena anmodades erbjuda uppdragsutbildning och fick signaler om att de borde bli mer aktiva. Uppdragsutbildningen är numera, möjligen tillsammans med lärosätenas deltagande i de regionala tillväxtavtalen, det mest konkreta åtagandet i regleringsbrevets formulering som kan hänföras till samverkansuppgiften. Av propositionen *Den öppna högskolan* framgick att regeringen ansåg att uppdragsutbildningen både kan vara ett viktigt instrument för att stärka högskolans roll i det livslånga lärandet och ett instrument i högskolans samverkan med det omgivande

⁶⁹ SOU 2000:115 *Aktuella trender inom kompetensområdet*.

⁷⁰ Förordning (2002:760) om uppdragsutbildning vid universitet och högskolor, 2 §.

⁷¹ Sveriges universitets- och högskoleförbund (2001) *Hur ska högskolan öka uppdragsutbildningen?* s. 9.

⁷² Uppgifter per e-post från Statistiska centralbyrån 2004-07-26. Mäts genom att uppgiftslämnarna anger den *huvudsakliga* kursanordnaren i den avsedda utbildningen.

samhället. Vidare skrev regeringen att uppdragsutbildningen kan bidra till utvecklingen av den reguljära utbildningen. Av propositionen framgick också att regeringen var medveten om att införandet av förordningen inte medfört några större förändringar beträffande inriktning och omfattning av uppdragsutbildning under 1990-talets sista år. Sammantaget ledde detta fram till regeringens bedömning att "lärosätena bör bli mer aktiva i sitt arbete att erbjuda uppdragsutbildning".⁷³

I propositionen *FoU och samverkan i innovationssystemet* föreslog regeringen att lärosätenas holdingbolag skulle ges möjlighet att bilda och inneha dotterbolag som förmedlar uppdragsutbildning. Som bakgrund till förslaget beskrev regeringen bland annat att uppdragsutbildningen "fortfarande [har] en relativt begränsad omfattning".⁷⁴

Utbildningsutskottet behandlade de två propositionerna tillsammans. Beträffande lärosätenas arbete med att erbjuda uppdragsutbildning skrev utskottet att man "utgår från att regeringen även framdeles kommer att markera högskolans ansvar i detta hänseende på lämpligt sätt".⁷⁵ När det gällde rätten att bilda uppdragsutbildningsbolag instämde utskottet med regeringen i fråga om vikten av att det skapas en sammanhållen funktion som har insikt i och överblick över all uppdragsutbildning inom respektive lärosäte. Högskolans ledning får därigenom, enligt utbildningsutskottet, större möjlighet att styra och utveckla uppdragsutbildningen. I likhet med regeringen ansåg utskottet att holdingbolagen därför skulle kunna få bilda dotterbolag som får i uppdrag att förmedla uppdragsutbildning åt statliga universitet och högskolor.⁷⁶

3.4.2 Utvecklingen av uppdragsutbildningen i regleringsbrevet

I regleringsbrevet till lärosätena har det under senare år skett en förändring som kan sammanfattas med att regeringen övergått från att uttrycka lärosätenas *möjlighet att genomföra* uppdragsutbildning till att ställa kravet att de *ska erbjuda* uppdragsutbildning. Fram till och med år 2001 var styrningen och målen för uppdragsutbildningen således vagt formulerade i regleringsbrevet, men efter riksdagens ställningstagande införlivades uppdragsutbildningens roll på ett tydligare sätt i samverkansuppgiften. Vid vår intervju med Utbildningsdepartementet uppgavs att orsaken till att regeringen inte tydligt uttryckt att uppdragsutbildningen borde öka var att det ska vara lokala och regionala förhållanden som ytterst avgör detta.

---

⁷³ Proposition 2001/02:15 *Den öppna högskolan*.

⁷⁴ Proposition 2001/02:2 *FoU och samverkan i innovationssystemet*. För en närmare beskrivning av holdingbolagen och förslagen i regeringens proposition, se kapitel 4.

⁷⁵ Bet. 2001/02:UbU4, rskr. 2001/02:98.

⁷⁶ Bet. 2001/02:UbU4, rskr. 2001/02:98.

Universitet och högskolor fick också i uppdrag att i årsredovisningen för 2002 redogöra för omfattningen och inriktningen av uppdragsutbildning under perioden 2000–2002. I regleringsbrev för 2003 och 2004 har kraven på åiterrapportering ökat ytterligare då det av lärosätenas årsredovisningar ska ”framgå dels de totala intäkterna av all uppdragsutbildning, såväl den poänggivande som den icke poänggivande utbildningen, dels antalet helårsstudenter i den poänggivande uppdragsutbildningen”. Någon aggregerad sammanställning har emellertid aldrig redovisats för riksdagen.

3.4.3 *Lärosätenas arbete med uppdragsutbildning*

I Höskoleverkets enkät efterfrågades hur uppdragsutbildningen initieras och planeras samt om det finns särskilda styrdokument för uppdragsutbildning. De flesta lärosätena uppger att de genom enskilda lärare, institutioner eller på central nivå initierar och planerar utbildningen tillsammans med uppdragsgivaren. Det tycks därför som att initiativet till samarbete oftast sker genom en förfrågan från en potentiell uppdragsgivare. Utifrån riksdagens ställningstagande om sammanhållande funktioner för uppdragsutbildning inom respektive lärosäte är frågan i Höskoleverkets enkät intressant. I bara tre svar går det att göra tolkningen att man inte har någon sammanhållande person eller funktion. De sammanhållande funktionerna är kontaktpersoner vid institutionerna, centrala samverkansavdelningar eller särskilda enheter som jobbar med uppdragsverksamhet. Av de 29 lärosäten som ingår i vår undersökning har drygt tio lärosäten sådana enheter. Bland de holdingbolag som återfinns vid fjorton lärosäten är det emellertid bara tre stycken som har bildat dotterbolag med uppgiften att vara den sammanhållande funktionen för uppdragsutbildning som riksdagen tog ställning för under hösten 2001.⁷⁷

3.4.4 *Uppdragsutbildningens omfattning*

I Höskoleverkets NU-databas återfinns uppgifter om uppdragsutbildningens omfattning. I tabell 2 visas utvecklingen av antalet helårsstudenter i uppdragsutbildning samt deras andel av det totala antalet helårsstudenter.

---

⁷⁷ Holdingbolagen vid Karolinska Institutet, Stockholms universitet och Lunds universitet har dotterbolag som förmedlar institutionernas uppdragsutbildningar. Karlstad universitets holdingbolag har för avsikt att bilda ett uppdragsutbildningsbolag.

Tabell 2. Helårsstudenter i uppdragsutbildning

	Antal helårsstudenter i uppdragsutbildning	Andelen helårsstudenter i uppdragsutbildning av samtliga helårsstudenter (%)
1997	4224	1,89
1998	3208	1,38
1999	4880	2,00
2000	4829	1,92
2001	4306	1,65
2002	5176	1,84
2003	5485	1,87

Källa: Egna bearbetningar av uppgifter från Högskoleverkets NU-databas.⁷⁸

Uppdragsutbildningen omfattar enligt tabellen endast 1 till 2 % av den totala grundutbildningen.⁷⁹ Den anslagsfinansierade utbildningen har också ökat vilket medför att uppdragsutbildningens andel av den totala utbildningsvolymen inte har ökat trots att uppdragsutbildningen har ökat i absoluta tal. Även Högskoleverket drar slutsatsen att omfattningen av uppdragsutbildningen inte har ökat snabbare än den anslagsfinansierade utbildningen.⁸⁰

Av NU-databasen framgår att den övervägande delen av alla uppdragsutbildningar som genomförs har den offentliga sektorn som uppdragsgivare. Granskningen visar också att det finns stora skillnader mellan lärosätena när det gäller andelen intäkter från näringslivet.⁸¹ Hos de båda äldsta tekniska högskolorna – Kungliga Tekniska högskolan och Chalmers tekniska högskola – kom knappt 40 % av intäkterna för uppdragsutbildningen under perioden 1997–2003 från företag. Två andra lärosäten som också har teknisk inriktning – Blekinge tekniska högskola och Luleå tekniska universitet – redovisade däremot en relativt låg andel intäkter från företag.⁸² Den

⁷⁸ Bearbetningarna omfattar de 29 lärosäten som ingår i granskningen. Helårsstudenter definieras som antalet studenter som är registrerade vid ett kurstillfälle multiplicerat med kurstillfällets poängomfattning under en viss period dividerat med 40. Studenter som avbrutit studierna inom tre veckor efter påbörjad kurs ingår inte i beräkningen.

⁷⁹ Uppgifterna i databasen stämmer inte alltid överens med de uppgifter som lämnas i lärosätenas årsredovisningar, men detta påverkar inte den övergripande bilden. Dessutom kan de skillnader som finns bero på att uppgifterna till NU-databasen och årsredovisningarna inlämnas av lärosätena vid olika tidpunkter.

⁸⁰ Högskoleverket (2004) *Universitet & högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2004* (HSV 2004:16R).

⁸¹ I NU-databasen delas uppdragsgivarna in i Affärsdrivande verk, EU, Kommuner och landsting, Statliga myndigheter, Svenska respektive Utländska organisationer utan vinstsyfte, Svenska respektive Utländska företag samt Övrigt. När vi i texten ovan redovisar intäkter från "näringsliv" eller "företag" baseras uppgifterna på kategorierna Svenska och Utländska företag.

⁸² Blekinge tekniska högskola och Luleå tekniska universitet skiljer sig dock från Kungliga Tekniska högskolan och Chalmers tekniska högskola då de två förstnämnda har ett bredare utbildningsutbud.

genomsnittliga andelen företagsintäkter för samtliga lärosäten som ingår i granskningen var år 1997 knappt 17 %. Sedan år 2000 har andelen sjunkit, och år 2003 kom knappt 14 % av intäkterna från företag. Lärosätenas andel varierade dock mellan 2 och 40 %.

3.5 Slutsatser

Detta kapitel har uppmärksammat en rad problem inom den utbildningsrelaterade delen av samverkansuppgiften. Utifrån de olika aspekter på samverkan inom utbildningsområdet som vi har valt att studera vill vi särskilt framhålla nedanstående slutsatser.

3.5.1 *Otydliga mål och uppföljningskrav*

Ett viktigt motiv till att lagstadga kravet på samverkan i högskolelagen var att utbildningen skulle utformas i enlighet med arbetsmarknadens efterfrågan och behov. I regleringsbrevet har dock inte detta övergripande motiv omvandlats till något detaljerat mål eller återrapporteringskrav. Lärosätena ges endast ett allmänt och omätbart uppdrag att utforma utbildningar som är attraktiva för studenterna och samtidigt svarar mot arbetsmarknadens behov. Även när det gäller kraven på återrapportering är dessa inte alls lika detaljerade som för andra delar av grundutbildningen. Detta försämrar i sin tur möjligheterna för riksdagen att i budgetpropositionen få en tydlig information om samverkan inom grundutbildningen. När det gäller uppdragsutbildningen har regeringen begärt att lärosätena ska redovisa vissa uppgifter. Regeringen har dock aldrig avlämnat någon aggregerad sammanställning av dessa till riksdagen.

3.5.2 *Oklar anpassning till arbetsmarknadens behov*

Universitet och högskolor bedriver och främjar olika aktiviteter, såsom examensarbeten, verksamhetsförlagd utbildning, alumnverksamhet och adjungerade lärare, i samverkan med arbets- och näringsliv i syfte att anpassa utbildningen till arbetsmarknadens behov. Hur och i vilken omfattning universitet och högskolor arbetar med att anpassa utbildningen till arbetsmarknadens behov varierar dock både mellan och inom lärosätena. Denna uppgift försvåras ytterligare av att lärosätena vanligtvis inte följer upp huruvida utbildningarna varit anpassade till arbetsmarknadens behov. Granskningen visar att få lärosäten genomför systematiska uppföljningar av tidigare studenter. Universitet och högskolor har därmed ofta inte kunskaper huruvida tidigare studenters utbildningar matchar arbetsmarknadens behov.

Dessa förhållanden torde försvåra lärosätenas arbete med att leva upp till regleringsbrevets krav på att utbildningen ska svara mot arbetsmarknadens behov.

3.5.3 *Uppdragsutbildningen är inte målstyrd*

Både riksdag och regering har lyft fram uppdragsutbildningens betydelse för kompetensutveckling och livslångt lärande. Styrningen av uppdragsutbildningen har i detta avseende också förtydligats över åren. Riksdag och regering har dock inte uttalat något mål för hur mycket uppdragsutbildningen borde öka, men regeringen uttryckte i en proposition från år 2001 att lärosätena borde arbeta mer aktivt med att erbjuda uppdragsutbildning samt att omfattningen av uppdragsutbildningen var relativt begränsad. Utbildningsutskottet har också i samband med behandlingen av propositionen samma år framfört vikten av att regeringen markerar lärosätenas ansvar kring uppdragsutbildningen och vikten av att det skapas sammanhållande funktioner inom lärosätena med överblick över uppdragsutbildningen.

3.5.4 *Låg omfattning av uppdragsutbildningen*

Omfattningen av uppdragsutbildning som har näringslivet som uppdragsgivare har sjunkit från en relativt låg nivå år 1997. Den övervägande delen av all uppdragsutbildning säljs till den offentliga sektorn. Att uppdragsutbildningen inte har ökat nämnvärt i jämförelse med den grundläggande högskoleutbildningen under senare år kan förklaras av den stora utbyggnaden av grundutbildningen och en vikande konjunktur. I granskningen framkommer dock ytterligare hinder för uppdragsutbildningens utveckling. Enkätsvaren från lärosätena visar att uppdragsutbildningens omfattning till stor del beror på den kunskap som uppdragsgivarna själva inhämtat om lärosätena.

Universiteten och högskolorna har i de flesta fall inrättat en sammanhållande funktion för uppdragsutbildningen, men utformningen av denna varierar ganska mycket mellan lärosätena.

4 Samverkan i forskningsverksamheten

4.1 Inledning

Ett av de starkaste skälen till införandet av den tredje uppgiften var att samverkan mellan högskola och näringsliv skulle leda till att forskningsresultat kom till användning på ett bättre och mer omfattande sätt. Detta märktes inte minst i direktiven till den utredning som låg till grund för införandet av samverkansuppgiften. Regeringen sammanfattade uppdraget till utredaren med att denne skulle undersöka om de samverkansformer som växt upp mellan högskola och näringsliv var "ändamålsenliga och tillräckliga för ett ökat nyttiggörande av forskningsresultaten vid universitet och högskolor".⁸³

När vi i detta kapitel undersöker hur regeringen och lärosätena styrt och främjat forskningssamverkan i syfte att forskningsresultaten ska komma till användning menar vi nyttiggörande på både lång och kort sikt. Det innebär att vi i detta kapitel inte kommer att göra någon skillnad mellan grundforskning och tillämpad forskning, eftersom båda formerna genom åren visat sig bidra till banbrytande upptäckter som kan nyttiggöras och kommersialiseras på ett sätt som bidrar till tillväxten.⁸⁴ Vi kommer att koncentrera framställningen kring följande områden:

- Kompetensflöde mellan högskola och näringsliv
- Forskarutbildning
- Uppdragsforskning
- Kommersialisering av forskningsresultat
- Forskningsinformation

Kapitlet inleds med en översikt av hur forskningsverksamheten och forskarutbildningen styrs utifrån vad statsmakterna har uttalat i mer generella termer om forskningssamverkan.

---

⁸³ Direktiv 1995:139 Nyttiggörande av forskningsresultat, samverkan näringsliv – högskola.

⁸⁴ Se bland annat proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*, s. 11 och Riksrevisionsverket (2001) *Från forskning till tillväxt – statligt stöd till samverkan mellan högskola och näringsliv* (RRV 2001:11) s. 51. I realiteten är det svårt att göra en distinkt uppdelning mellan grundforskning och tillämpad forskning. Vi har dock valt att använda dessa begrepp eftersom de används av riksdag och regering.

4.2 Övergripande styrning av forskningsverksamhet, forskarutbildning och forskningssamverkan

Samtidigt som högskolelagen ändrades till att även innefatta samverkansuppgiften antog riksdagen ett antal övergripande mål och allmänna riktlinjer för forskningen och forskningspolitiken. Förutom målet att högskolans samverkan med det omgivande samhället skulle öka fanns det i propositionen även riktlinjer och mål som syftade till att forskningsresultaten skulle nyttiggöras och bidra till tillväxt. Bland annat beslutade riksdagen att

- forskningen ska bidra till ekonomisk utveckling, effektivitet i näringsliv och främja sysselsättning,
- forskningen ska komma till nytta,
- forskningens inriktning ska svara mot behoven i samhället.⁸⁵

I den nästkommande forskningspropositionen, *Forskning och förnyelse*, var regeringen ytterligare något mer konkret beträffande vikten av att nyttiggöra forskningsresultat. Bland annat skrev regeringen att man ansåg det angeläget att stödja, utveckla och bättre tillvarata resultaten av den forskning som skedde vid lärosätena.⁸⁶ I behandlingen av propositionen tog utbildningsutskottet upp frågor om högskolans samverkan med det omgivande samhället. Utskottet slog fast att samverkan med det omgivande samhället inom forskningen var angelägen och skulle fortsätta att utvecklas.⁸⁷ Även näringsutskottet, som lämnade ett yttrande, ansåg att det var angeläget att universitetens och högskolornas samverkan med det omgivande samhället ökade.⁸⁸

Regeringens styrning av forskningsverksamheten och forskarutbildningen sker i stort genom regleringsbrev och finansiering. Forskning och forskarutbildning vid universitet och högskolor finansieras, som vi beskrivit i kapitel 2, bland annat av forskningsanslagen. Ingen del av forskningsanslagen är dock öronmärkta medel för forskarutbildningen. I stället anger regeringen i regleringsbrevet mål för antal avlagda examina i forskarutbildningen vid respektive lärosäte.⁸⁹ Lärosätena får därefter avsätta medel ur forskningsanslagen för att uppfylla regeringens mål.⁹⁰

I det gemensamma regleringsbrevet för universitet och högskolor framgår att forskning generellt är en verksamhet som jämfört med grundutbildningen är mindre direkt styrd. I flera år har dock regleringsbreven uttryckt krav på återrapportering angående exempelvis vilka åtgärder som har

⁸⁵ Prop. 1996/97:5, bet. 1996/97:UbU3, rskr. 1996/97:99.

⁸⁶ Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*.

⁸⁷ Utbildningsutskottets betänkande 2000/01:UbU6 *Forskningspolitik*, s. 37.

⁸⁸ Utbildningsutskottets betänkande 2000/01:UbU6 *Forskningspolitik*, s. 71.

⁸⁹ Detta gäller endast för universitet och de högskolor som har tilldelats så kallat vetenskapsområde.

⁹⁰ Forskarstuderande finansieras även med externa bidrag.

vidtagits för att främja mång- och tvärvetenskap samt att lärosätena ska ange förändringar i antalet anställda professorer och ämnesområde för anställningen. Dessutom finns i regleringsbrevet för 2004 ett återrapporteringskrav som anger att alla lärosäten ska redovisa sin bedömning av hur deras verksamhet har bidragit till måluppfyllelsen vad gäller målet att "universitet och högskolor skall bedriva internationellt konkurrenskraftig forskning och konstnärligt utvecklingsarbete".⁹¹

I det gemensamma regleringsbrevet för universitet och högskolor behandlas samverkansuppgiften gemensamt för utbildning och forskning. Bland annat framgår, som vi tidigare har redovisat, att lärosätena ska samverka med det omgivande samhället och i ökad utsträckning integrera denna samverkan i utbildning och forskning. I beskrivningen av vad lärosätena i övrigt ska göra vad gäller samverkan finns exempel som rör utbildningen, som att utbildningen ska anpassas efter bland annat arbetsmarknadens behov och att uppdragsutbildning ska erbjudas. Däremot finns inte några liknande exempel som rör forskningsverksamheten.

4.3 Kompetensflöde mellan högskola och näringsliv

Regeringen har anfört att ett ökat flöde av forskarutbildade individer mellan högskolan och det omgivande samhället är ett av de viktigaste medlen för att förbättra samverkan inom olika forskningsområden. Utbildningsutskottet har gett uttryck för att man delar regeringens uppfattning i denna fråga.⁹² Personrörligheten har dock visat sig vara låg i Sverige jämfört med andra OECD-länder.⁹³ Personrörlighet och kompetensflöde mellan akademi och det omgivande samhället kan främjas på flera olika vis. I följande avsnitt undersöker vi hur kompetensrörligheten främjas genom att näringslivet och lärosätets forskare arbetar tillsammans inom ramen för olika organisationer och i industriforskningsinstitut.

Vid sidan av ovanstående kan kompetensflöde även möjliggöras genom så kallade adjungerade professorer, som av regeringen bedömts ha stor betydelse för samverkan.⁹⁴ I kapitel 3 beskrevs de adjungerade professorernas vikt för kontakterna med det omgivande samhället inom grundutbildningen. Deras arbete består dock till minst lika stor del av forskning. Våra intervjuer med universitet och högskolor visar att lärosätena, som i de flesta fall ser positivt på denna samverkansform, arbetar på olika sätt med att

⁹¹ Regeringsbeslut 7, 2004-07-01 Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Gemensamma bestämmelser för universitet och högskolor m.m. (Utbildningsdepartementet U2004/2281/UH).

⁹² Prop. 2000/01:3, bet. 2000/01:UbU6, s. 37, rskr. 2000/01:98.

⁹³ VINNOVA (2003) VINNFORSK. VINNOVAs förslag till förbättrad kommersialisering och ökad avkastning i tillväxt på forskningsinvesteringar vid högskolor (VINNOVA Policy VP 2003:1), bilaga 6.

⁹⁴ Proposition 1996/97:141 Högskolans ledning, lärare och organisation.

utnämna och involvera adjungerade professorer i forskningen. Vissa arbetar strategiskt och aktivt med detta, medan andra ser en adjungering främst som en positiv konsekvens av ett forskningsprojekt som skett i samverkan med närings- och arbetslivet. För de företag eller organisationer som de adjungerade professorerna kommer ifrån är fördelen inte minst att de får tillgång till de kunskaper och internationella kontaktnät som finns vid akademien. Detta kan i sin tur leda till en snabbare utveckling och tillväxt i företagen. Som vi visade i kapitel 3 minskar dock antalet adjungerade professorer.

4.3.1 Organisationsformer för samverkan

I högskolelagen och högskoleförordningen finns de regleringar som berör högskolans organisation, till exempel om högskolestyrelse och fakultetsnämnd.⁹⁵ Lärosätena beslutar bortsett från dessa krav relativt självständigt om sin organisation och är fria att organisera stora delar av sin verksamhet i de former man finner lämpliga. Regeringens styrning på området är således relativt begränsad, vilket visar sig i att till exempel institutionen som organisationsform är oreglerad. Lärosätena kan därför också organisera sin verksamhet i så kallade centrumbildningar, vars syfte bland annat är att knyta och upprätthålla kontakter med externa parter, som exempelvis näringslivet.⁹⁶

En centrumbildning består ofta av flera olika ämnen och forskningsinriktningar som samlas kring ett tema. Regeringen tog i propositionen *Forskning och förnyelse* upp centrumbildningen som ett exempel på en allt vanligare form för samverkan. Man konstaterade att centrumbildningar i vissa fall har lett till avknoppningsföretag och industriprojekt, liksom till forskarskolor i samverkan med det omgivande samhället.⁹⁷ Att organisera verksamheten i en centrumbildning kan medföra att forskningen blir mer synlig och lättförståelig för det omgivande samhället, vilket i sin tur bidrar till att samverkan av olika slag främjas. Vissa lärosäten väljer också att inkludera de samverkande parterna i centrumbildningarna, vilket ofta är ett försök att göra det externa engagemanget mer långsiktigt. Samtliga lärosäten som ingår i vår granskning har centrumbildningar även om inte alla dessa är sådana där näringslivet ingår.

Även om riksdag och regering inte närmare styr högskolans organisation så har man över åren stöttat olika samverkansformer, som exempelvis så

⁹⁵ Styrelserna regleras i högskolelagen (1992:1434) 2 kap 2 § och i högskoleförordningen (1993:100) 2 kap, se även rapportens kapitel 2. Fakultetsnämnderna regleras i högskolelagen (1992:1434) 2 kap 5 § och i högskoleförordningen (1993:100) 3 kap.

⁹⁶ Centrumbildning är inget entydigt begrepp. Det finns naturligtvis även centrumbildningar som inte alls inkluderar eller främjar samverkan med det omgivande samhället.

⁹⁷ Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*, s. 186.

kallade kompetenscentrum.⁹⁸ Det har skett genom att uppdra åt en forskningsfinansierande organisation att initiera satsningar i syfte att få till stånd ett mer långsiktigt samarbete mellan högskola och näringsliv.⁹⁹ I dag finns 28 kompetenscentrum vid åtta lärosäten och VINNOVA är ansvarig myndighet.¹⁰⁰ Kompetenscentrum som samverkansform har fått positiva omdömen från lärosätena i såväl våra intervjuer som i deras enkätsvar till Högskoleverket. Riksrevisionsverket har också ställt sig positivt till kompetenscentrum, och utvärderingar som VINNOVA låtit internationella forskare genomföra ger också bilden av att satsningen varit lyckad.¹⁰¹ En viktig orsak till de positiva omdömena är bland annat att satsningen på kompetenscentrum har varit långsiktig. VINNOVA har också beslutat att kompetenscentrum som organisationsform ska fortsätta, nu som så kallade VINN Excellence Center.¹⁰²

I intervjuer med lärosätena har det framkommit att universitet och högskolor även generellt strävar efter att så långsiktigt som möjligt knyta till sig samverkansparterna och att man då väljer att förpacka och rubricera samarbeten på olika vis. Förutom centrumbildningar och kompetenscentrum kan det handla om partnerskapsprogram, konsortier, nätverk, branschkluster etcetera. Samarbeten sker också inom ramen för de regionala tillväxtprogrammen, som beskrivits närmare i kapitel 2.

Såväl de intervjuer vi har genomfört med lärosäten som de enkätsvar som har inkommit till Högskoleverket vittnar om att högskoleledningarna lägger mycket resurser på så kallat nätverksbyggande i syfte att involvera externa intressenter i högskolans verksamhet och i syfte att få externa forskningsmedel av olika slag. Inte minst de unga universiteten och högskolorna upplever ofta att högskolan förväntas delta i många olika sammanhang. Målet med detta nätverksbyggande är ofta att öka kunskaperna i omvärlden om högskolan, vilket är en viktig samverkansuppgift i sig. Dessutom bidrar högskoleledningarnas arbete av denna typ med all säkerhet till att samverkan i konkreta forsknings- och grundutbildningsprojekt främjas.

---

⁹⁸ Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*, s. 188. Kompetenscentrum är en form för att organisera och genomföra långsiktigt forskningssamarbete mellan forskare från olika discipliner och nätverk av företag och ibland andra organisationer.

⁹⁹ Prop. 1992/93:170, s. 425 ff., bet. 1992/93:UbU15, rskr. 1992/93:388.

¹⁰⁰ Fem centrum inom energiområdet finansieras dock av Statens energimyndighet.

¹⁰¹ Riksrevisionsverket (1996) *Högskolans samverkan med näringslivet* (RRV 1996:56), s. 52; Riksrevisionsverket (2003) *Samverkan och kommersialisering inom den långsiktiga energipolitiken* (RRV:2003:12), s. 98; VINNOVA (2004) *Effekter av det svenska kompetenscentrumprogrammet 1995–2003* (VINNOVA Analys VA 2004:06).

¹⁰² VINNOVA (2004) *VINN Excellens Center Inbjudan att inkomma med ansökan om planeringsbidrag. VINN Excellens Center 2004*.

4.3.2 Samverkan med industriforskningsinstitut

En organisationsform med samverkansinslag som underlättar nyttiggörande av forskningsresultat är industriforskningsinstitutet. De svenska industriforskningsinstitutet syftar till att bedriva egen forskning, förädla egna och andras forskningsresultat samt förmedla kunskap till i första hand näringslivet. Det yttersta syftet ska vara att stärka konkurrenskraften och bidra till utveckling och tillväxt. Institutet ligger utanför högskolans ansvarsområde, men FoU-projekt kan genomföras i samarbete med högskolan och forskare rör sig även mellan båda organisationerna. Regeringen har också anfört att industriforskningsinstitutet bör intensifiera sitt samarbete med universitet och högskolor, men någon närmare uppföljning av huruvida detta blivit fallet har oss veterligt inte genomförts.¹⁰³

4.4 Samverkan i forskarutbildningen

Forskarutbildningsutredningen, som avlämnade sitt betänkande under våren 2004, konstaterade att högskolans samverkan med det omgivande samhället kan utvecklas betydligt i forskarutbildningen. Utredningen berörde även så kallade forskarskolor, till vilka vi återkommer nedan. Vidare ansåg utredningen att i syfte att förbättra doktoranders och forskares möjligheter att realisera forskningsresultat till innovationer, nyföretagande och tillväxt bör samverkansformer och infrastruktur inom och utom universitet och högskolor förbättras.¹⁰⁴ Vi ifrågasätter inte Forskarutbildningsutredningens syn i denna fråga men har försökt hitta också andra indikationer på hur samverkansfrågorna kommer in i forskarutbildningen. Vi har därför gått igenom de ämnes- och programutvärderingar som Högskoleverket publicerat under år 2004.¹⁰⁵ När samverkan med det omgivande samhället behandlas i dessa är det främst samverkan i grundutbildningen, och inte i forskarutbildningen, som fokuseras. Samverkan med det omgivande samhället har dock generellt inte någon framträdande roll i utvärderingarna. Inte heller i Högskoleverkets utvärdering av forskarutbildningen, den så kallade *Doktorandspegeln 2003*, tas samverkan med näringslivet i forskarutbildningen upp.¹⁰⁶

¹⁰³ Proposition 2001/02:2 *FoU och samverkan i innovationssystemet*, s. 40.

¹⁰⁴ SOU 2004:27 *En ny doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt*, s. 29 och 221.

¹⁰⁵ Vi har gått igenom de ämnes- och programutvärderingar som Högskoleverket har publicerat under år 2004 (fram till 2004-11-30) och som behandlar ämnen i vilka det bedrivs forskarutbildning. Följande rapporter från Högskoleverket har studerats: HSV 2004:2 R, HSV 2004:3 R, HSV 2004:4 R, HSV 2004:6 R, HSV 2004:7 R, HSV 2004:9 R, HSV 2004:10 R, HSV 2004:11 R, HSV 2004:13 R, HSV 2004:26 R och HSV 2004:27 R.

¹⁰⁶ Högskoleverket (2003) *Doktorandspegeln 2003* (HSV 2003:28 R).

Forsknings-samverkan innebär många gånger att forskare ställs inför frågeställningar kring exempelvis forskningens frihet, sekretessregler och äganderätten till forskningsresultaten. När forskarna samarbetar måste dessa frågor nogt övervägas och förenas med möjligheterna att utveckla och nyttiggöra forskningsresultaten. Därmed är det således betydelsefullt att forskarna får kunskaper om både möjligheter och risker med forskningssamarbete. Sett i ett vidare och längre perspektiv är en särskilt viktig målgrupp i detta sammanhang de forskarstuderande. I en enkätundersökning som genomfördes av Riksrevisionsverket 2001 ansåg tre fjärdedelar av de forskare som svarade att forskarutbildningen borde ge kunskaper om hur forskningsresultat kommersialiseras.¹⁰⁷

4.4.1 *Industridoktorander*

Forskarutbildningsutredningen tog också upp att så kallade industridoktorander är viktiga för samverkan med det omgivande samhället. Att vara industridoktorand innebär oftast att doktoranden är anställd och får betalt av en annan arbetsgivare än ett lärosäte. Arbetsgivaren kan alltså bidra i form av arbetstid, vilket för vissa framstår som mer tilltalande än att ge regelrätta bidrag till ett lärosäte.¹⁰⁸ Oavsett om industridoktoranderna är anställda vid ett industriforskningsinstitut eller ett företag är det ett lärosäte som ansvarar för deras forskarutbildning. Den forskarstuderande har således kontakt med såväl akademi som näringsliv vilket understöder rörlighet mellan de båda världarna. Flera lärosäten har i intervjuer framfört att företag ofta tycker att industridoktorander är en ändamålsenlig form för samverkan med ett lärosäte. Det finns inte några tillförlitliga uppgifter om antalet industridoktorander. Däremot finns uppgifter om hur många av doktoranderna som har en anställning utanför högskolan. Inom denna grupp torde den absoluta merparten av industridoktorander rymmas. Andelen doktorander som har en anställning utanför högskolan har dock sjunkit från 15 till 14 % av samtliga aktiva doktorander mellan åren 1999 och 2003.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Riksrevisionsverket (2001) *Från forskning till tillväxt – statligt stöd till samverkan mellan högskola och näringsliv* (RRV 2001:11), s. 49. Enkäten besvarades av 2 761 forskare med naturvetenskaplig, medicinsk eller teknisk inriktning vid de 11 lärosäten som år 2001 hade ett holdingbolag.

¹⁰⁸ Begreppet industridoktorand används ibland även för doktorander som inte själva har kopplingar till ett företag men som erhåller externfinansiering i form av bidrag från näringslivet för sin forskarutbildning.

¹⁰⁹ Egna bearbetningar av uppgifter från Statistiska centralbyrån i april 2004.

4.4.2 Forskarskolor

Med forskarskola avses en sammanhållen forskarutbildning av ett större antal doktorander.¹¹⁰ I huvudsak finns tre typer av forskarskolor, de som har inrättats på initiativ av regeringen, de som är initierade av externa finansiärer och de som inrättas av lärosätena själva. Riksdag och regering styr traditionellt inriktning på och organisering av forskarutbildning, förutom vid större reformer. Statsmakterna reglerade fram till år 2000 inte heller forskarskolor i någon särskild ordning.¹¹¹

Under 1990-talet blev forskarskolor allt vanligare. De initierades antingen av lärosätena själva eller av externa finansiärer. Inom båda dessa typer av forskarskolor sker många gånger samverkan med näringslivet. Bland viktiga externa finansiärer som främjar samverkan inom ramen för forskarskolor kan nämnas Stiftelsen för strategisk forskning. Denna stiftelses forskarskolor går över de traditionella disciplinränserna och erbjuder ett samarbete med industrin eller andra delar av samhället. Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling, KK-stiftelsen, kräver i sin tur att näringslivet ska finansiera minst hälften av utbildningen. Man ställer också krav på att doktoranderna ska göra en viss del av avhandlingsarbetet som anställda vid ett företag.¹¹² En utvärdering av KK-stiftelsens företagsforskarskolor, genomförd av konsultföretaget FBA, kom till slutsatsen att deltagarna, det vill säga akademien, doktoranderna och företagen är positiva till stiftelsens satsning på forskarskolor.¹¹³

Regeringen introducerade år 2000 inrättandet av 16 stycken så kallade nationella forskarskolor. Utbildningsutskottet anförde i behandlingen av förslaget att de nya forskarskolorna innebar den största samlade satsningen på forskarutbildning som gjorts i Sverige.¹¹⁴ Trots omfattningen av satsningen gav regeringen emellertid inte något uttryck för hur samverkansuppgiften skulle införlivas i de nationella forskarskolorna. Regeringen uttalade heller inga ambitioner om att doktoranderna vid dessa forskarskolor skulle få kunskaper kring samverkan eller själva ha kontakter med näringsliv och andra samhällssektorer under doktorandtiden. Som skäl för att inrätta forskarskolorna angav regeringen i stället bland annat att samverkan mellan ämnesområden och lärosäten skulle öka. Således skiljer sig inriktningen många gånger åt mellan å ena sidan de forskarskolor som inrättats av

---

¹¹⁰ Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse* och utbildningsutskottets betänkande 2000/01:UbU6 *Forskningspolitik*.

¹¹¹ Däremot genomfördes en reform år 1998 i syfte att effektivisera forskarutbildningen och förbättra rättssäkerheten för doktoranderna (prop. 1997/98:1, utgiftsområde 16, bet. 1997/98:UbU7, rskr. 1997/98:109).

¹¹² SOU 2004:27 *En ny doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt*, s. 184.

¹¹³ FBA (2003) *KK-stiftelsens företagsforskarskolor*, s. 18.

¹¹⁴ Prop. 2000/01:3, s. 151 ff., bet. 2000/01:UbU6 s. 34, rskr. 2000/01:98.

lärosätena eller externa finansiärer, och å andra sidan de 16 nationella forskarskolorna som inrättats på initiativ av regeringen.

4.5 Uppdragsforskning vid universitet och högskolor

Uppdragsforskningen innehåller till skillnad från den bidragsfinansierade forskningen tydliga krav på motprestation. Forskningen kan därmed ofta nyttiggöras direkt då det finns en tydlig efterfrågan från uppdragsgivaren av resultatet. Uppdragsforskningen medför förhoppningsvis också att uppdragsgivare och forskare för en dialog kring uppdraget som i sig verkar samverkansfrämjande. Uppdraget kan också bidra till att berika forskarens mer självständigt bedrivna forskning genom kunskapsöverföring från uppdragsgivaren.

4.5.1 Statsmakternas styrning av uppdragsforskningen

Vare sig riksdag eller regering har under senare år behandlat uppdragsforskningen i någon större utsträckning. I en proposition från år 2000 nämndes dock uppdragsforskning som en form för samverkan.¹¹⁵ Uppdragsforskning nämns även varje år i det gemensamma regleringsbrevet för universitet och högskolor som en verksamhet som universitet och högskolor får bedriva mot avgift och också disponera inkomsterna för. Regeringen klargör i regleringsbrevet även att avgiftsbelagd verksamhet, såsom uppdragsforskning, ska redovisas särskilt.

I ovan nämnda proposition från år 2000 påtalade regeringen också att det finns en problematik kring uppdragsforskning och de sekretessregler som gäller vid statliga myndigheter. Regeringen konstaterade att sekretessens omfattning i samband med uppdragsforskning och forskningssamverkan har stor betydelse för ett fungerande samarbete mellan olika aktörer inom forskningens område. Den måste dock vägas mot principerna om forskningens frihet och intresset av offentlig insyn i universitetens och högskolornas forskningsverksamhet, menade regeringen. Regeringen anförde vidare att beredning pågår i Regeringskansliet och att regeringen avser komma med ett förslag i ett senare skede.¹¹⁶ Vi har dock inte kunnat se att regeringen har givit tydliga besked i dessa frågor.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*, s. 185.

¹¹⁶ Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*, s. 196.

¹¹⁷ Sekretessfrågorna behandlas i proposition 2002/03:50 *Etikprövning av forskning*. Propositionen var dock inriktad på etikprövning i frågan om forskning som avser människor, och behandlade inte sekretessfrågans betydelse för forskningssamverkan mellan högskola och näringsliv mer generellt.

4.5.2 Uppdragsforskning vid lärosätena

Andelen intäkter av uppdragsforskning av de totala intäkterna av bidrag och uppdrag ökade från 10 till 12 % mellan åren 1997 och 2003 vid de 29 lärosäten vi har granskat. Uppdragsforskningens andel av forskningsmedlen totalt, inklusive anslag, var 6 % år 2003 vilket motsvarade cirka 1,4 miljarder kronor.¹¹⁸ De lärosäten som i nominella termer har mest bidrag från Vetenskapsrådet är också de lärosäten som har störst intäkter från uppdragsforskning.¹¹⁹ Vetenskapsrådets forskningsstöd skall enligt regeringen "fördelas till den forskning som har högst vetenskaplig kvalitet och bäst främjar förnyelsen av svensk grundforskning".¹²⁰ Det går dock inte att se något mönster beträffande andelen uppdragsforskning som bedrivs vid lärosätena satt i relation till deras storlek och inriktning.¹²¹ Högskoleverket har gjort en liknande iakttagelse i sin årsrapport 2004, där de konstaterar att det inte finns ett tydligt mönster i den stora variationen av andel uppdragsforskning hos de olika lärosätena.¹²² Vid våra intervjuer med högskoleledningarna har det framkommit att få lärosäten arbetar strategiskt med frågan om uppdragsforskning. De lärosäten vi har intervjuat har också varit relativt ense om att uppdragsforskning är en fråga som inte står på agendan vare sig lokalt på lärosätet eller nationellt.

4.6 Kommersialisering av forskningsresultat

Kommersialisering av forskningsresultat är en av de mest direkta formerna av tillväxtsfrämjande aktiviteter i högskolans samverkansuppgift. Riksdag och regering hade dock vidtagit åtgärder på området långt innan formaliseringen av samverkansuppgiften. I dag finns flera aktörer som främjar detta arbete, och hur framgångsrika forskarna och högskolan är när det gäller att

---

¹¹⁸ Uppgifterna är framräknade från uppgifter i Högskoleverkets NU-databas och omfattar endast de 29 lärosäten som ingår i vår granskning.

¹¹⁹ Uppgifterna är baserade på de intäkter från uppdrag respektive bidrag från Vetenskapsrådet som lärosätena har uppgivit till Högskoleverkets NU-databas för år 2003. Av de 29 lärosäten som ingår i vår granskning är elva av dem de lärosäten som hade mest intäkter från bidrag från Vetenskapsrådet år 2003. Lunds universitet hade mest intäkter av bidrag följt av Uppsala universitet, Karolinska Institutet, Göteborgs universitet, Stockholms universitet, Kungliga Tekniska högskolan, Chalmers tekniska högskola, Linköpings universitet, Umeå universitet, Sveriges lantbruksuniversitet, Luleå tekniska universitet. Vad gäller intäkter från uppdragsforskning så redovisade Karolinska Institutet störst intäkter, följt av Göteborgs universitet, Uppsala universitet, Umeå universitet, Chalmers tekniska högskola, Lunds universitet, Kungliga Tekniska högskolan, Linköpings universitet, Luleå tekniska universitet, Sveriges lantbruksuniversitet, och Stockholms universitet.

¹²⁰ Regeringsbeslut 6, 2004-06-23 *Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Vetenskapsrådet* (Utbildningsdepartementet U2004/2528/F).

¹²¹ Andelen uppdragsforskning varierade mellan 0 och 49 % år 2003 enligt uppgifter från Högskoleverkets NU-databas.

¹²² Högskoleverket (2004) *Universitet & högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2004* (HSV 2004:16 R), s. 55.

kommersialisera de egna forskningsresultaten beror på en mängd olika faktorer. Bland dessa kan nämnas lagstiftning, riskkapitaltillgång, samverkansorganisationer, regionens näringslivsstruktur och befintliga stödssystem. De uppräknade faktorerna utgör, tillsammans med andra förutsättningar, högskolans innovationssystem. Det finns dock inte utrymme att i denna granskning behandla alla delar av innovationssystemet, utan avsnittet inriktas på de direkta åtgärder som syftar till att främja en ökad kommersialiseringsgrad av forskningsresultat som regering och lärosäten har vidtagit.

4.6.1 *Statsmakternas åtgärder för att underlätta kommersialisering av forskningsresultat*

I samband med införandet av samverkansuppgiften fastslog riksdagen bland annat att forskningen skulle komma till nytta och bidra till ekonomisk utveckling. Regeringen har därefter, som visats i avsnitt 4.2, lyft fram vikten av nyttiggörandet av forskningsresultat i den efterföljande forskningspropositionen, liksom i sin strategiskrift *Innovativa Sverige*. Regeringen har vidare givit VINNOVA i uppdrag att analysera och föreslå åtgärder för att underlätta kommersialisering av forskningsresultat vid universitet och högskolor. VINNOVA lämnade sin rapport i april 2003 som därefter har remissbehandlats och beretts inom Regeringskansliet.¹²³ Några förslag med anledning av VINNOVA:s rapport har inte lagts fram för riksdagen.

Trots att kommersialisering av forskningsresultat har diskuterats under senare år kan regeringens konkreta åtgärder uppfattas vara begränsade. Den bilden har trätt fram i våra lärosätesintervjuer, där universitet och högskolor menar att främjandet av kommersialisering av forskningsresultat inte har kommit till konkret uttryck i regeringens styrning.

Regeringens åtgärder efter lagstadgandet av samverkansuppgiften har begränsats till den generella rätten att ansöka om holdingbolag, omstrukturering av teknikbrostiftelserna och industriforskningsinstituterna samt tillsättandet av utredningen av lärarundantaget. Regeringen kan dock också genom indirekta åtgärder, såsom via andra myndigheter, främja lärosätenas kommersialiseringsarbete. Exempelvis NUTEK och VINNOVA stödjer kommersialiseringsprocessen vid vissa lärosäten. Vi har i denna rapport, vars fokus är regeringens styrning av lärosätena, valt att inte granska dessa aktiviteter. I resterande delar av detta avsnitt koncentrerar vi oss på inrättandet av holdingbolag och på hur lärosätena arbetat med kommersialiseringsfrågan. Industriforskningsinstituterna har beskrivits i avsnitt 4.3. Teknikbrostiftelserna granskas inte eftersom de dels är fristående och

---

¹²³ VINNOVA (2003) *VINNFORSK. VINNOVA:s förslag till förbättrad kommersialisering och ökad avkastning i tillväxt på forskningsinvesteringar vid högskolor* (VINNOVA Policy VP 2003:1).

självständiga organisationer utanför högskolans sfär, dels är under omstrukturering. Inte heller lärarundantaget har omfattats av Riksrevisionens granskning då det utreds i särskild ordning. I direktiven till utredningen om lärarundantaget står att utredaren ”i samband med sina överväganden om vilka skyldigheter ett lärosäte bör ha att möjliggöra kommersialisering av forskningsresultat, [ska] utreda om det kan behövas ett förtydligande av högskolans samverkansuppgift”.¹²⁴

4.6.2 Inrättandet av holdingbolag

År 1993 lade regeringen fram den forskningspolitiska propositionen *Forskning för kunskap och framsteg*.¹²⁵ Bland de viktigaste förslagen för att underlätta lärosätenas samverkan med näringslivet var möjligheten för lärosätena att bilda bolag för forskningssamverkan med näringslivet, så kallade holdingbolag. Efter riksdagens godkännande bildades holdingbolag vid 11 lärosäten och regeringen tillsköt sammanlagt 64 miljoner kronor till dessa.¹²⁶ Av bolagsordningarna framgick att holdingbolagen ska ”äga, försälja och förvalta aktier och andelar i hel- eller delägda projekt/tjänstebolag, vars syfte skall vara att bedriva forsknings- och utvecklingsarbete syftande till kommersiell exploatering av projekt och kunskaper framtagna eller uppkomna inom ramen för verksamheten vid det berörda lärosätet, samt bedriva annan därmed förenlig verksamhet”.¹²⁷ Det är inte tillåtet att använda anslagen för grundutbildning och forskning för att finansiera holdingbolagen.

Regeringen föreslog på hösten 2000 en översyn av systemet för samverkan med särskild inriktning på teknikbrostiftelser och holdingbolag. Utbildningsutskottet delade regeringens syn och en översyn gjordes av Riksrevisionsverket. Resultatet presenterades i rapporten *Från forskning till tillväxt*, som sedan behandlades i propositionen *FoU och samverkan i innovationssystemet*.¹²⁸ Av propositionen framgick att det var ”regeringens uppfattning att holdingbolagen bör vara än mer aktiva i arbetet med att kommersialisera forskningsresultat”. Ett av förslagen till riksdagsbeslut var att även lärosäten

¹²⁴ För omstruktureringen av teknikbrostiftelserna, se prop. 2004/05:1, utgiftsområde 24, bet. 2004/05:NU1, rskr. 2004/05:117–119. För utredningen av lärarundantaget, se direktiv 2004:106 *Rätten till resultaten av högskoleforskningen*.

¹²⁵ Proposition 1992/93:170 *Forskning för kunskap och framsteg*.

¹²⁶ Prop. 1992/93:170, bet. 1992/93:NU 30, rskr. 1992/93:399. De elva holdingbolagen tilldelades mellan 4 och 10 miljoner kronor vardera.

¹²⁷ Utdrag protokoll 48 vid regeringssammanträde 1994-09-15 *Bemyndigande att bilda holdingbolag vid universitet och högskolor* (Utbildningsdepartementet Dnr U94/1667/FS), bilaga 2. I nuvarande bolagsordning har formuleringen ändrats till att bland annat även innefatta rätten att bedriva uppdragsutbildning.

¹²⁸ Riksrevisionsverket (2001) *Från forskning till tillväxt – statligt stöd till samverkan mellan högskola och näringsliv* (RRV 2001:11) respektive proposition 2001/02:2 *FoU och samverkan i innovationssystemet*.

som inte hade holdingbolag, skulle få möjlighet att bilda sådana bolag. Utbildningsutskottet bedömde i likhet med regeringen att holdingbolagen hade goda förutsättningar att fortsätta att utvecklas till att stödja kommersialisering och samverkan, och utskottet föreslog kammaren att godkänna regeringens förslag om principer för bildandet av nya holdingbolag. I och med riksdagens beslut fick också lärosäten utan holdingbolag möjlighet att bilda sådana. Det blev även möjligt för holdingbolagen att bilda dotterbolag för att förmedla uppdragsutbildning.¹²⁹ Regeringens rapportering till riksdagen om holdingbolagen har varit begränsad. I budgetpropositionen för 2005 nämns de inte och när deras verksamhet redovisats vid tidigare tillfällen, har det skett utan nyckeltal.

4.6.3 Lärosätenas arbete med att kommersialisera forskningsresultat

I Högskoleverkets enkät ställdes frågan hur arbetet med kommersialisering av forskningsresultat styrs och organiseras. Svaren visar att de allra flesta lärosäten, men inte alla, har någon form av system för detta och att de lärosäten som har holdingbolag anser att bolaget utgör ett viktigt instrument i kommersialiseringsarbetet. Styrningen och organiseringen för att främja kommersialiseringen skiljer sig dock mellan de lärosäten som har holdingbolag. Ungefär hälften anger att arbetet styrs och organiseras av holdingbolaget medan den andra hälften mer tycks se holdingbolaget som *en del i* ett större system där det snarare är en person eller enhet inom lärosätet som ansvarar för styrningen och organiseringen.

Även om ett holdingbolag underlättar för lärosätet att ta ett eget ansvar för stödstrukturen, ska orsakssambandet mellan förekomsten av ett holdingbolag och en utvecklad stödstruktur inom lärosätet inte överdrivas. Lärosäten som saknar holdingbolag anger också i sina enkätsvar att man har en enhet eller motsvarande som organiserar lärosätets arbete med kommersialisering. Deras kommersialiseringsarbete är dock jämförelsevis mindre systematiserat, vilket exempelvis tar sig uttryck i att inkubatorer eller företagskuvöser är mindre utvecklade än vad som är fallet vid lärosätena med holdingbolag. Skälet till detta torde dock främst vara lärosätenas inriktning och storlek, inte förekomsten av ett holdingbolag.

Såväl våra intervjuer med lärosätena som enkätsvaren till Högskoleverket ger bilden av att kommersialisering av forskningsresultat anses som viktigt för flertalet av lärosätena. Omfattningen av det faktiska engagemanget skiljer sig emellertid åt mellan lärosätena vilket förklaras av bland annat forskningsinriktning, forskningsvolym, tillgång på finansiering och

---

¹²⁹ Prop. 2001/02:2, bet. 2001/02:U4, rskr. 2001/02:98. Beslutet innebar att ytterligare tre lärosäten kort därefter tilläts bilda holdingbolag. Bolagen tillskötts sammanlagt 15 miljoner kronor (5 miljoner kronor vardera). Dotterbolag för uppdragsutbildning behandlas i kapitel 3.

intresset hos respektive ledning. Vissa lärosäten menar att kommersialiseringens verksamheten höjer lärosätets attraktivitet och bidrar till att öka möjligheterna att dra till sig extern finansiering för ny forskning.

Lärosäten med holdingbolag har vid våra intervjuer fått frågan om vilken verksamhet man uppfattar att regeringen vill se i holdingbolagen. De flesta lärosäten svarade att man inte vet vilka förväntningar regeringen har. Utbildningsdepartementet har i vår intervju framfört att frågan kan komma att behandlas i den kommande forskningspropositionen. I vår granskning har det framkommit att flera lärosäten som ansökt, eller som vill ansöka, om holdingbolag inte har fått sina ansökningar behandlade, alternativt fått signaler om att det för tillfället inte är någon idé att ansöka. Ett lärosäte har också framfört att departementets långa handläggningstid riskerar medföra att de kommer gå miste om omfattande externa bidrag.¹³⁰

4.6.4 Holdingbolagen som instrument för kommersialisering

Har då holdingbolagen under senare år kunnat utvecklas och bli effektiva instrument för att kommersialisera forskning? Svaret är inte entydigt. I ett gemensamt brev till Utbildningsdepartementet beskrev sju holdingbolag sina samlade resultat beträffande bolagsbildningsverksamhet på bland annat följande sätt. Holdingbolagen har medverkat till bildandet av cirka 300 företag, som sysselsätter över 2 000 personer i Sverige. Över 2,7 miljarder kronor i externt kapital har investerats i bolagen, vars verksamheter årligen omsätter sammanlagt 1 miljard kronor.¹³¹

Ovanstående resultat från några av holdingbolagen kan uppfattas som imponerande. Samtidigt ska det ovan nämnda ställas mot att holdingbolagens roll kan omfatta olika nivåer av rådgivning, att vara riskfinansiär eller att äga andelar i avknopningsföretag. De 79 miljoner kronor som regeringen tillskjutit de 14 holdingbolagen har bidragit till att forskare med avsikt att kommersialisera kunnat få initial rådgivning och stöd, exempelvis i patenteringsfrågor. Några holdingbolag har kommit ytterligare en bit på väg genom att de varit aktiva i sitt arbete med att söka upp forskarna i syfte att informera, diskutera och hitta potentiella affärsidéer. På grund av nedgången på aktiemarknaden har det dock blivit svårare för holdingbolagens viktigaste

¹³⁰ Se bland annat Högskolan på Gotlands enkätsvar till Högskoleverket *Rapport. Nationell kvalitetsbedömning av samverkansuppgiften* (Högskolan på Gotland, 2004-04-07), inklusive Högskolan på Gotlands *Ansökan om inrättande av holdingbolag och kapital för ändamålet* (daterad 2001-11-20, referens A32-2001/443), och Växjö universitets *Anhållan om Inrättande av holdingbolag vid Växjö universitet* (daterad 2002-05-27, dnr 438/2003-12).

¹³¹ Brev från ordförande vid KTH Holding AB till Utbildningsdepartementet daterat 2004-03-16. Med brevet är en skrivelse bifogad (*Forskningen kan ge bättre kommersiell avkastning. Universitetet och deras holdingbolag behöver ett starkare mandat*), som VD och ordförande för respektive GU Holding AB, KI Holding AB, KTH Holding AB, Universitetsholding i Linköping AB, Lunds universitets utvecklingsbolag AB, SU Holding AB och Uppsala universitets utveckling AB har undertecknat.

finansiär, teknikbrostiftelserna, att under senare år bidra till bolagens verksamheter. Det har därför blivit allt besvärligare för flertalet holdingbolag att äga och förvalta aktier och andelar i nya bolag.

Bristen på kapital uppger holdingbolagen själva som det största hindret i kommersialiseringsprocessen och även en av näringsministern utsedd förhandlingsman har lyft fram bristen på kapital i ett tidigt skede.¹³² Även de holdingbolag som attraherar externt kapital upplever kapitalbrist som ett hinder. Kapital behövs bland annat i kommersialiseringsprocessens första fas, det vill säga innan det finns en förpackad affärsidé, och stöd i denna tidiga fas är både kostsamt och riskfyllt. Eftersom de initiala riskerna i kommersialiseringsprocessen är höga och avskräcker privata investerare, framförs ofta att aktörer med tillgång till offentliga medel, så som holdingbolag, bör ha ett särskilt ansvar för denna tidiga fas.

I budgetpropositionen för 2005 presenterar regeringen ett förslag som syftar till att öka finansieringen till kommersialisering av innovationer. I korthet går förslaget ut på att ett holdingbolag för innovationsfrämjande åtgärder ska bildas av de sju teknikbrostiftelserna, Stiftelsen Industrifonden och staten. Koncernen ska, enligt förslaget, inrikta sig på så kallad såddfinansiering och på så sätt inrikta sig på projekt i tidiga utvecklingskedan. Koncernen ska också vara mer inriktad på innovationer från näringslivet än sina föregångare.¹³³

4.7 Tillgången på forskningsinformation

En viktig förutsättning för att näringslivet och lärosätena ska kunna närma sig varandra och få till stånd ett ömsesidigt utbyte som kan leda till att forskningsresultat nyttiggörs, är att man känner till varandras verksamheter. När uppgiften att samverka lagreglerades var riksdagen också tydlig med att tillmäta informationsuppgiften vikt, vilket högskolelagens formulering – att lärosätena ska ”samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet”¹³⁴ – visar. Vid lagregleringen konstaterade utbildningsutskottet att uppgiften att informera ingalunda var ny, utan att universitet och högskolor även tidigare har haft en lagstadgad skyldighet att informera om forskning och utvecklingsarbete.¹³⁵

---

¹³² De Neergaard, C (2004) *Bättre finansiering för kommersialisering av innovationer* (N2004/5322/NL).

¹³³ Proposition 2004/05:1 *Budgetpropositionen för 2005*, utgiftsområde 24.

¹³⁴ Högskolelagen (1992:1434) 1 kap 2 § tredje stycket.

¹³⁵ Utbildningsutskottets betänkande 1996/97:UbU1 *Anslag till utbildning och forskning*.

4.7.1 Regeringens styrning av informationsfrågorna

Regeringen har också betonat vikten av forskningsinformation. När högskolans tredje uppgift infördes, motiverades detta till stor del med att det var viktigt att näringslivet kunde få information om olika forskningsresultat. Bland annat ansåg regeringen att högskolan borde "avsätta resurser för att sprida kunskaper till regionens företag och för att underlätta för dessa att själva vända sig till högskolan med sina frågor".¹³⁶ När regeringen åter behandlade frågor om forskningsinformation skrev regeringen att forskares resultat måste bli kända bland allmänheten och att särskilda avnämare, såsom näringslivet, också behöver kunna uttrycka sina forskningsbehov och få möjlighet att påverka forskningens inriktning där det är relevant.¹³⁷ Det framgick också att högskolan har ett ansvar för att underlätta för såväl privatpersoner som företag och andra organisationer att finna den information de efterfrågar.¹³⁸ De syften med forskningsinformationen som regeringen anförde var emellertid främst inriktade mot att det var viktigt för medborgarna samt att det var en demokratifråga. Att spridning av forskningsinformation kan bidra till företagsutveckling, fler arbetstillfällen eller få andra tillväxtfrämjande effekter nämndes däremot inte.¹³⁹

Regeringen gjorde i propositionen bedömningen att Vetenskapsrådet och Forskningsforum skulle ges ett särskilt ansvar för att sprida forskningsinformation.¹⁴⁰ Detta har bland annat lett till att Vetenskapsrådet tillsammans med sju andra myndigheter och stiftelser ansvarar för en nationell webbplats för forskningsinformation som heter forskning.se. Webbplatsen vänder sig till alla som vill veta något om forskning, med gymnasieelever, lärare, högskolestuderande, journalister och kunskapsintensiva företag som särskilt prioriterade målgrupper. Webbplatsen innehåller dock till skillnad från sin föregångare SAFARI ingen information om faktisk forskning.

Enligt uppgift från redaktionen för forskning.se har man ännu inte utvärderat hur ofta och hur mycket som målgruppen kunskapsintensiva företag använder sig av webbplatsen, men ett mer aktivt arbete för företagsgruppen planeras till år 2005. Redaktionen har tillsammans med NUTEK även inventerat lärosätenas näringslivskontakter men någon information om resultatet kring denna inventering har inte publicerats.¹⁴¹ I sin årsredovisning för 2003 redogör Vetenskapsrådet för rådets övriga

---

¹³⁶ Proposition 1996/97:1 *Budgetpropositionen för 1997* utgiftsområde 16, s. 160–162.

¹³⁷ Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*, s. 93.

¹³⁸ Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*, s. 190.

¹³⁹ Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*, s. 184 och s. 93.

¹⁴⁰ Prop. 2000/01:3, s. 93 och 109, bet. 2000/01:UbU6, s. 21, rskr. 2000/01:98. Forskningsforum är ett samarbetsorgan för de övergripande frågorna mellan forskning och samhälle. Forskningsforums ledamöter utses av regeringen och består bland annat av riksdagspolitiker. Vetenskapsrådet administrerar verksamheten.

¹⁴¹ Uppgift från redaktionen för webbplatsen www.forskning.se 2004-11-29.

informationsverksamhet som vänder sig till både forskarsamhället och allmänheten. Årsredovisningen redogör dock inte för någon verksamhet, förutom den inom forskning.se, som är specifikt inriktad mot gruppen företagare.¹⁴² Några analyser av hur företagen uppfattar lärosätenas forskningsinformation har heller inte publicerats.¹⁴³

4.8 Slutsatser

Kapitel 4 har uppmärksammat en rad problem inom den forskningsrelaterade delen av samverkansuppgiften. Utifrån de iakttagelser som gjorts drar vi följande slutsatser.

4.8.1 *Det finns brister i förutsättningarna för nyttiggörande av forskningsresultat*

Uppdragsforskning, kommersialisering av forskningsresultat och de organisationsformer som berörs i kapitlet syftar till att på ett direkt sätt nyttiggöra forskningen. Regeringen har påtalat vikten av att samarbetet mellan lärosätena och industriforskningsinstituterna bör främjas och att det är viktigt att forskningsresultat kommersialiseras, men de konkreta åtgärder som vidtagits är få. Ett skäl till detta skulle kunna vara att regeringen har understrukit att införandet av samverkansuppgiften inte skulle få inskränka forskningens frihet.

Av granskningen framgår det att få lärosäten arbetar aktivt och strategiskt med uppdragsforskning. Omfattningen av uppdragsforskningen riskerar därför att bli alltför beroende av vilken kännedom uppdragsgivarna själva har inhämtat om lärosätets forskning och möjligheterna att upprätta ett samarbete.

Beträffande holdingbolagen har flera problem framkommit. Riksdagen har beslutat att det ska vara möjligt för samtliga lärosäten att bilda holdingbolag. Även om beslutet inte innebär att alla ansökande lärosäten med automatik skulle få rätt att bilda holdingbolag, upplevs de långa handläggningstiderna vid Utbildningsdepartementet som problematiska av lärosätena. Det största problemet i kommersialiseringsarbetet i allmänhet, och för holdingbolagen i synnerhet, är finansieringen. De åtgärder och stödstrukturer som initierats bygger ofta på tillfälliga externa projekt pengar. Tillskotten från holdingbolagens viktigaste finansiärer, teknikbrostiftelserna, har sjunkit i takt med nedgången på börsen. Osäkerheten i finansiering har

---

¹⁴² Vetenskapsrådet (2004) *Årsredovisning 2003 Vetenskapsrådet*.

¹⁴³ Uppgift från redaktionen för webbplatsen www.forskning.se 2004-11-29.

gjort det svårt för lärosätena att arbeta långsiktigt, något som är en viktig förutsättning för att bedriva ett strukturerat och systematiserat samverkansarbete.

4.8.2 *Det är oklart hur företagen kan ta del av forskningsinformation*

Att forskningsresultat skulle kunna nyttiggöras och kommersialiseras i högre grad än vad som tidigare hade varit fallet var en av de främsta orsakerna till att samverkansuppgiften infördes i högskolelagen 1997. Lärosätenas skyldighet att informera om sin verksamhet var dock lagstadgad även innan införandet av samverkansuppgiften. När regeringen har behandlat frågan under senare år har fokus dock inte riktats mot företagens behov av forskningsinformation. I stället har regeringen betonat att forskningsinformationen är viktig för medborgarna och demokratin. Universitet och högskolor har inte fått specifika krav att återrapportera hur information om forskningsresultat sprids och utvecklas, och det har heller inte utvärderats hur företagen kan ta del av lärosätenas forskning. Förutsättningarna för näringslivet att ta del av den forskning som bedrivs torde således kunna förbättras.

4.8.3 *Samverkansuppgiften kan bli tydligare i forskarutbildningen*

Omfattningen av industridoktorander är svårbedömd då den tillgängliga statistiken inte kan återge exakta uppgifter om hur stor denna personalgrupp är. Den tillgängliga statistiken tyder dock på att omfattningen av industridoktorander, såväl som adjungerade professorer, minskat något under senare år.

Hur forskningssamverkan utvecklas vid lärosätena påverkas emellertid inte bara av att det finns anställda, såsom industridoktorander och adjungerade professorer, med kontakter i näringslivet. Utvecklingen påverkas också av vilken syn forskarna generellt har på samverkan samt vilka möjligheter de har till konkreta samarbeten. Sett i ett längre perspektiv är de forskarstuderande härvidlag en särskilt viktig personalkategori. Det är i forskarutbildningen som stor del av grunden läggs till den syn som kommer att råda på lärosätena i framtiden, men samverkansperspektivet har inte visat sig vara ett reguljärt inslag i forskarutbildningen. Tidigare utredningar har också uppmärksammat behovet av att doktoranderna får bättre kunskaper om samverkan samt att deras möjligheter att realisera forskningsresultat bör förbättras. När regeringen har initierat forskarskolor har dessa, till skillnad från forskarskolor initierade av andra, inte haft som uttalat syfte att samverka med närings- och arbetsliv. Samverkansuppgiften är således sällan integrerad i forskarutbildningen.

4.8.4 *Begränsad rapportering om lärosätenas kommersialiseringsarbete*

Regeringens redovisning i budgetpropositionerna till riksdagen kring hur arbetet med att nyttiggöra och kommersialisera forskningsresultat fortskrider är såväl begränsad som allmänt hållen. När regeringen redovisat holdingbolagens verksamhet har man exempelvis inte lämnat en samlad bild över utvecklingen baserat på resultatindikatorer. I budgetpropositionen för 2005 fanns ingen information om utvecklingen i holdingbolagen.

5 Riksrevisionens sammanfattande slutsatser och rekommendationer

Riksrevisionen redogör inledningsvis i detta kapitel för sina övergripande slutsatser. Därefter redovisas specifika slutsatser kring några av de områden och aktiviteter som har betydelse för högskolans tillväxtfrämjande samverkan med det omgivande samhället. När det vidtas åtgärder som förbättrar förutsättningarna för en tillväxtfrämjande samverkan, förbättras många gånger även förutsättningarna för sådan samverkan som bedrivs med andra syften. De rekommendationer som avslutar detta kapitel begränsas inte till att endast gälla samverkan som syftar till tillväxt.

5.1 Övergripande slutsatser

5.1.1 *Det har inte skapats de förutsättningar som krävs för en tillväxtfrämjande samverkan*

Granskningens första revisionsfråga syftade till att besvara om regeringen och lärosätena skapat goda förutsättningar för en tillväxtfrämjande samverkan. Samtidigt som granskningen visar att det bedrivs ett värdefullt samverkansarbete vid lärosätena, kan Riksrevisionen konstatera att det finns en rad förhållanden som hämmar utvecklingen av högskolans tillväxtfrämjande samverkan med det omgivande samhället. Exempel på dessa är att erfarenheter av samverkan tillmätts liten vikt i meriteringssystemet, den låga omfattningen av uppdragsutbildningen, att samverkansuppgiften inte är integrerad i forskarutbildningen, svårigheterna med att kommersialisera forskningsresultat, att de tillgängliga anslagen i liten utsträckning används till samverkansarbete, det varierande engagemanget i det regionala tillväxtarbetet samt att antalet industridoktorander och adjungerade professorer minskat under senare år.

Granskningen visar också att återrapporteringskraven för samverkansuppgiften inte är lika tydliga som för de övriga två uppgifterna. De ursprungliga och övergripande motiven till införandet av samverkansuppgiften, såsom att anpassa utbildningen efter arbetsmarknadens behov och att nyttiggöra forskningsresultat, har aldrig omvandlats till uppföljningsbara mål och återrapporteringskrav av regeringen. Uppföljningskraven saknar också mätbara resultatindikatorer som på ett tydligt sätt kan ge svar på hur samverkansarbetet utvecklas vid lärosätena.

Beträffande uppföljningen av lärosätenas arbete efterfrågar regeringen fortfarande redovisning utifrån de dokument som universitet och högskolor skulle upprätta i slutet av 1990-talet. Detta trots att regeringen själv har konstaterat att dessa dokument ofta är outvecklade. Många universitet och högskolor brister dessutom i uppföljningen av såväl innehållet i dokumenten som av samverkansarbetet i stort. Eftersom få lärosäten genomför systematiska uppföljningar av hur tidigare studenters utbildning matchar arbetsmarknadens behov, saknas dessutom kunskaper om dessa frågor.

Riksrevisionens sammantagna slutsats är att de uppmärksammade problemen dels beror på otydlig eller bristande styrning från regeringen, dels på att lärosätena inte har vidtagit tillräckliga åtgärder för att utveckla sin tillväxtfrämjande samverkan med det omgivande samhället.

Riksrevisionens bedömning är att vare sig regeringen eller lärosätena har lyckats skapa flera av de förutsättningar som krävs för att åstadkomma en tillväxtfrämjande samverkan mellan högskolan och det omgivande samhället.

- 5.1.2 *Regeringens redovisning till riksdagen har inte varit tydlig och konkret*
- Granskningens andra revisionsfråga syftade till att besvara om regeringens redovisning av samverkansuppgiften till riksdagen har varit tydlig och konkret. Riksrevisionen kan härvidlag konstatera att den information som regeringen lämnar till riksdagen är mycket allmänt hållen. För vissa specifika delar av samverkansuppgiften som riksdagen särskilt uttalat sig om, exempelvis uppdragsutbildning, regionalt tillväxtarbete, kommersialisering av forskningsresultat och holdingbolag, lämnas inte heller någon strukturerad redovisning som möjliggör en förståelse för hur arbetet utvecklas. Det avsnitt i budgetpropositionen för 2005 som återger regeringens slutsatser och analys av hur samverkansuppgiften utvecklats är summariskt. Att regeringens information till riksdagen är summarisk och allmänt hållen torde till stor del förklaras av att det saknas tydliga krav i regleringsbrevet på vad i samverkansarbetet som ska återrapporteras och redovisas.

Riksrevisionens bedömning är att regeringens redovisning av samverkansuppgiften till riksdagen inte har varit tydlig och konkret.

5.2 **Slutsatser kring finansiering, incitament, näringslivskontakter och uppdragsverksamhet**

Granskningen har också gett underlag för mer specifika slutsatser vad gäller finansieringen av samverkansuppgiften, anställdas incitament att samverka, högskoleledningens kontakter med närings- och arbetsliv samt den uppdragsverksamhet som bedrivs vid universitet och högskolor.

5.2.1 *Finansieringen av samverkansuppgiften*

Granskningen visar att uppfattningarna om vilka villkor som gäller för finansieringen av samverkansuppgiften varierar. Flera universitet och högskolor menar att det är svårt att frigöra anslagsmedel till samverkansarbete medan andra inte ser detta problem. Några lärosäten har dock uttryckt att de uppfattar det som otillåtet att använda de ordinarie anslagen till samverkansuppgiften. Konsekvensen blir att lärosätena många gånger använder sig av extern finansiering för sitt samverkansarbete. Eftersom den externa finansieringen oftast endast utgår under en begränsad tid, blir följden att vissa delar av samverkansarbetet bedrivs projektorienterat och därför inte betraktas som en ordinarie verksamhet. Riksrevisionens bedömning är att det inte finns några hinder för att använda anslagen för grundutbildning och forskning till samverkan. Att samverkansuppgiften är odefinierad och inte omges av krav på måluppfyllelse har dock bidragit till att vissa lärosäten anser sig ha svårt att använda anslagen till samverkansarbete.

Den finansieringslösning som valts för holdingbolagen har i sin tur inneburit att omfattningen av den verksamhet de bedriver är beroende av utvecklingen på aktiemarknaden. Detta har under senare år hämmat utvecklingen i bolagen då möjligheterna att arbeta med kommersialisering av forskningsresultat kraftigt har begränsats.

5.2.2 *Anställdas möjligheter och incitament för att samverka*

Hur den tillväxtfrämjande delen av samverkansuppgiften utvecklas är också beroende av vilka kunskaper, möjligheter och incitament som högskolans anställda har när det gäller att samarbeta med arbets- och näringsliv. Som framgår av granskningen tillmäts dock erfarenheter av samverkan i praktiken ringa vikt vid anställning och befordran. Riksrevisionens granskning visar också att samverkansuppgiften inte är integrerad i forskarutbildningen. Det finns ett behov av att doktoranderna får ökade kunskaper och insikter i samverkansuppgiften. Möjligheterna att realisera forskningsresultat till innovationer, nyföretagande och tillväxt kan också utvecklas. Riksrevisionens bedömning är att både lärosätena och regeringen genom olika åtgärder kan förbättra förutsättningarna för att såväl erfarenheter av samverkan får genomslag i det akademiska meriteringssystemet som att samverkansuppgiften blir ett tydligare inslag i forskarutbildningen.

5.2.3 *Högskoleledningens kontakter med närings- och arbetsliv*

Även om den konkreta samverkan inom utbildning och forskning måste utföras av högskolans anställda är det viktigt att högskolans ledning får insikter i omvärldens behov av forskningsresultat och forskningsanknuten

kunskap. I granskningen har Riksrevisionen behandlat två forum där detta sker – högskolans styrelse och de regionala tillväxtprogrammen. I dessa båda forum finns också möjligheter att fatta beslut om strategiska och viktiga samverkansprojekt. När det gäller sammansättningen av högskolestyrelserna visar granskningen att detta arbete sker utan synbar systematik. Lärosätenas kunskaper kring möjligheten att nominera personer till högskolestyrelsen varierar. Det finns heller inga centrala riktlinjer på Utbildningsdepartementet för hur styrelsen ska sättas samman i syfte att bredda och systematisera deltagandet från olika delar av det omgivande samhället.

När det gäller engagemanget i de regionala tillväxtprogrammen finns det skillnader mellan lärosätena. Som framgår av granskningen har regeringen avstått från att uttrycka i vilken grad lärosätena ska medverka i detta arbete. Det torde dock vara viktigt att samtliga lärosäten blir aktiva parter i de regionala tillväxtprogrammen. Detta gäller inte minst då riksdagen har beslutat att utbildningspolitiken ska bidra till målet för den regionala tillväxtpolitiken.

5.2.4 Uppdragsverksamhet vid universitet och högskolor

Ett konkret och direkt sätt på vilket forskningsresultat nyttiggörs är via uppdragsforskningen. Att bedriva uppdragsforskning hävdas ibland kunna få negativa konsekvenser för den ordinarie forskningsverksamheten. Inom ramen för denna granskning har Riksrevisionen dock inte kunnat finna stöd för dessa farhågor. Granskningen har inte, på lärosätetsnivå, kunnat uppvisa något självklart motsatsförhållande mellan att utföra uppdragsforskning och att bedriva forskning med inomvetenskapligt definierad kvalitet. Riksrevisionens granskning visar dock att lärosätena ofta inte arbetar särskilt strategiskt med frågan om uppdragsforskning. I kombination med de osäkerheter som framkommit i granskningen kring hur företagen kan ta del av lärosätenas forskning finns det således risk för att uppdragsforskningens omfattning inte motsvarar det faktiska behovet. Enligt Riksrevisionen är det viktigt att lärosätena arbetar strategiskt med frågan och att de själva blir mer aktiva gentemot näringslivet.

Riksrevisionen vill också framhålla vikten av högskolans roll när det gäller att utbilda personer inom den befintliga arbetskraften. Granskningen visar att omfattningen av den kompetensutveckling av arbetskraften som universitet och högskolor erbjuder genom sin uppdragsutbildning ligger på en låg nivå. Vidare säljs merparten av uppdragsutbildningen till den offentliga sektorn. För ett kunskapsberoende land som Sverige torde det vara av särskilt stort intresse att även det privata näringslivet i större utsträckning tar del av högskolans utbildningsresurser.

5.3 Riksrevisionens rekommendationer

Granskningen visar att det finns ett behov av att samverkansuppgiften definieras bättre, att uppgiften blir en målstyrd verksamhet som övrig högskoleverksamhet samt att uppgiften får tydliga återrapporteringskrav. Det gäller inte minst då redovisningen av samverkansuppgiften numera är periodiserad till vart fjärde år. En ökad tydlighet, styrning och uppföljning bör även kunna öka förutsättningarna för att universitet och högskolor i ökad utsträckning använder de finansiella resurser som står till förfogande för samverkansarbetet. Av granskningen framgår även att den information som riksdagen erhållit inte har varit tydlig och konkret.

När det gäller arbetet med att kommersialisera forskningsresultat anser Riksrevisionen att tydligare mål och krav på universitet och högskolor i denna fråga måste behandlas tillsammans med ett eventuellt avskaffande av lärarundantaget. Ett sätt att redan nu främja lärosätenas arbete i denna fråga kan emellertid vara att ge holdingbolagen utökade möjligheter att verka aktivt.

Vid införandet av samverkansuppgiften betonade regeringen vikten av att högskolan samverkar med det regionala näringslivet. Riksdagen har även beslutat att utbildningspolitiken ska bidra till målet för den regionala tillväxtpolitiken. Det är därför viktigt att samtliga lärosäten blir aktiva parter i de regionala tillväxtprogrammen.

Ett annat viktigt instrument i högskolans samverkan med närings- och arbetsliv är uppdragsutbildningen. Eftersom omfattningen av uppdragsutbildningen är låg finns det skäl att tillse att den inte minskar ytterligare. Ur ett tillväxtperspektiv är det särskilt viktigt att den andel av uppdragsutbildningen som har näringslivet som uppdragsgivare inte blir ännu lägre.

Högskolans viktigaste resurs när det gäller att samverka är den egna personalen. Om samverkansuppgiften ska få större genomslag är det viktigt att högskolans anställda ges goda möjligheter och incitament att samverka.

De följande rekommendationerna syftar till förbättringar inom ovanstående områden.

Riksrevisionen rekommenderar regeringen att överväga

- *att förtydliga och definiera samverkansuppgiften genom att utarbeta tydliga mål för vad som bör åstadkommas,*
- *att förbättra uppföljningen av lärosätenas samverkansarbete samt i detta sammanhang särskilt se över målformuleringarna och återrapporteringskraven i regleringsbrevet beträffande uppdragsutbildningen och lärosätenas arbete i de regionala tillväxtprogrammen,*
- *att vidta åtgärder som möjliggör en tydlig och konkret redovisning till riksdagen vad gäller utvecklingen av samverkansuppgiften,*

- att vidta åtgärder för att erfarenheter av samverkan ska få genomslag i det akademiska meriteringssystemet samt
- att inom ramen för det finansieringssystem för kommersialisering av innovationer som presenterades i budgetpropositionen för 2005 tillse att finansieringssituationen för lärosätenas holdingbolag får en lösning som ger dem möjlighet till en mer långsiktig planering och utveckling.

Riksrevisionen rekommenderar universitet och högskolor att överväga

- att vidta åtgärder som förtydligar och utvecklar arbetet med samverkansuppgiften och i detta sammanhang särskilt se över innehållet i, och uppföljningen av, de strategier och handlingsplaner som ska styra samverkansarbetet,
- att vidta åtgärder som dels bättre integrerar samverkansuppgiften i forskarutbildningen, dels förbättrar de forskarstuderandes möjligheter att samverka samt
- att stärka och utveckla sitt arbete i de regionala tillväxtprogrammen och med uppdragsutbildningen.

Bilaga Högskoleverkets enkät

Reg.nr 643-4871-03

Enkät för utvärdering av samverkansuppgiften

Bedömargruppens sammansättning, uppdrag och utgångspunkter

Utvärderingen av samverkansuppgiften är ett projekt som drivs av Högskoleverket. Till projektet har knutits en bedömargrupp. I denna ingår Märten Carlsson, prof. em., rektor för SLU 1982-94; Peter Johansson, FoU-ansvarig vid Svenskt näringsliv; Katrin Sjunnesson, SFS; Christina Skantze, chef för strukturfondsenheten vid Nutek; Lena Wollin, informationschef vid Vetenskapsrådet samt Maria Lönn, Högskoleverket (projektledare). Nedan refereras till bedömargruppen som "vi".

Vårt uppdrag är att beskriva och bedöma lärosätenas arbete med samverkansuppgiften. Syftet med detta är att bidra till utveckling av samverkansuppgiften vid landets lärosäten.

Vi har identifierat några viktiga förutsättningar för att ett lärosäte framgångsrikt ska kunna arbeta med samverkansuppgiften. Frågor för att fånga in detta ställs i avsnitt A.

Tyngdpunkten i utvärderingen är det som regeringen uttalat i propositioner om högskolans samverkansuppgift. Frågor kring detta ställs i avsnitt B. När det gäller frågor som rör lärosätets utbildning avses både grund- och forskarutbildning.

Med syfte att sprida kunskap om framgångsrika insatser efterfrågas goda exempel på löpande verksamhet eller projekt i avsnitt C.

I avsnitt D avslutas enkäten med att lärosätet ombeds att kritiskt granska nuvarande villkor och styrning av samverkansuppgiften från statsmakterna. I samma avsnitt ges möjlighet att lämna övriga synpunkter lärosätet vill framföra med anledning av utvärderingen.

Bedömargruppens syn på samverkansuppgiften

Vi ser samverkansuppgiften som mycket viktig för utvecklingen av såväl högskolan som det övriga samhället. Samverkan är på så sätt ett ömsesidigt ansvar. Detta förhållande understryks även av regeringen.

Regeringen menar också att samverkan ska vara ett förhållningssätt i all verksamhet som bedrivs i högskolan. För att denna syn ska genomsyra ett lärosäte bedömer vi att rektor måste arbeta aktivt med samverkansuppgiften och på ett tydligt sätt visa den vikt lärosätet tillmäter denna.

Samverkansuppgiften har många aspekter och vi vill nämna några som särskilt väsentliga:

- Den demokratiska aspekten, att forskningsprocessen och dess resultat ska göras tillgängliga för allmänheten för att ge förutsättningar för dialog och för välgrundade politiska beslut.
- Tillväxtaspekten, att det omgivande samhället – särskilt näringslivet – ska förses med forskningsresultat och lösningar på aktuella problem.

- Rekryteringsaspekten, att det omgivande samhället ska förses med utbildad arbetskraft och att utbildningsutbudet svarar mot behov på arbetsmarknaden.
- Forskningsaspekten, att högskolan får ökad kännedom om samhällets problemställningar som en bas för val av forskningsproblem.

A. Övergripande frågor

Arbete med samverkansuppgiften igår och idag

Svenska lärosäten har olika lång erfarenhet av samverkan med det övriga samhället. De yttre kraven på att högskolan ska samverka med omvärlden har ökat de senaste åren, bl.a. genom den växande betydelsen av kunskapsberoende företag, organisationer etc. och deras behov av kompetens. Detta förhållande uttrycks sedan 1997 i högskolelagen (SFS 1996:1392): "Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet."

Lärosäten har olika förutsättningar för arbete med samverkansuppgiften. Förutsättningar för samverkan ges inte enbart av lärosätets interna förhållanden, t.ex. antalet anställda eller studenter, statsanslagets omfattning eller de vetenskaps- och utbildningsområden som forskningen och utbildningen bedrivs inom. Härutöver skapas förutsättningarna av de intressenter som samverkar med lärosätet och hur denna samverkan sker. De intressenter som avses är t.ex. forskningsinstitut, forskningsråd, näringsliv, lokala och regionala offentliga aktörer samt allmänheten.

1. Beskriv kortfattat utvecklingen av lärosätets samverkan med det omgivande samhället under de senaste tio åren till följd av t.ex. förändringar med avseende på viktiga intressenter och deras efterfrågan, förändrade formella krav från statsmakterna, förändrade finansieringsformer etc.
2. Beskriv kortfattat vilka som är de viktigaste intressenterna lärosätet samverkar med idag för att utföra samverkansuppgiften.
3. Beskriv kortfattat rektors syn på samverkansuppgiften och hur denna prioriteras i förhållande till övrig verksamhet.
4. Beskriv kortfattat hur arbetet med samverkansuppgiften är organiserat på lärosätet.

B. Frågor som avser olika aspekter på samverkansuppgiften

Styrdokument och uppföljning

5. Vilka styrdokument finns för samverkansuppgiften på den övergripande nivån? Bifoga dessa.

6. Hur försäkras sig ledningenⁱ om att styrdokumenterna är förankrade i verksamheten?
7. Hur följs samverkansuppgiften upp?

Forskningskommunikation – den demokratiska aspekten

8. Vilket arbete bedrivs för att popularisera forskningsprocessen och dess resultat till
  - a) allmänheten?
  - b) barn och ungdom?
  - c) specifika yrkesgrupper?
9. Har lärosätet anlåtats för att ta fram kunskapsunderlag för politiska beslut?ⁱⁱ Ge i så fall exempel på detta.

Tillväxt- och rekryteringsaspekten

10. Hur styrs och organiseras arbetet med att kommersialisera forskningsresultat? Ge utöver svaret exempel på resultat, t.ex. affärsutveckling och nya företag.
11. Hur arbetar lärosätet med att underlätta för studenter och forskare att samarbeta med företag, entreprenörer och investerare?
12. Hur säkerställs att utbildningsutbudet svarar mot framtida behov på arbetsmarknaden?

Samverkansuppgiften i utbildningen

13. I vilken utsträckning medverkar personer med erfarenheter utanför högskolan i undervisningen?
14. Hur informeras studenterna under sin utbildning om lärosätets arbete med samverkansuppgiften?
15. Hur kommer samverkansuppgiften i övrigt in under studietiden?

Forskningsaspekten

16. Vilka processer sker på lärosätet för att tidigt involvera framtida intressenter av forskningsresultat i forskningsprocessen? Ge utöver svaret exempel på detta.

ⁱ Med "ledningen" avses lärosätets verkställande ledning, t.ex. rektor, prorektor och vicerektor.

ⁱⁱ Frågeställningen har aktualiserats genom EU:s arbete med science and governance. Se t.ex. Europeiska kommissionens handlingsplan *Vetenskap och samhälle* från 2002.

Externa intressenter

17. Hur arbetar ledningen för att stödja nätverksbyggande med det övriga samhället?
18. Hur har olika intressenter bidragit ekonomiskt och i övrigt stöttat utvecklingen av samverkansuppgiften?

Uppdragsutbildning

19. Hur initieras och planeras uppdragsutbildning? Finns särskilda styrdokument för uppdragsutbildning? Bifoga dessa.
20. Är särskilda personer utsedda eller finns en särskild organisation för uppdragsutbildning? Om ja, vilka är de viktigaste uppgifterna för denna funktion?

Full kostnadstäckning

21. Hur försäkras sig ledningen om att full kostnadstäckning föreligger vid uppdragsutbildning och uppdragsforskning?

Samverkan med andra utbildningsanordnare

22. Vilken samverkan sker med utbildningsanordnare utanför högskolesektorn?

Meritering

23. Hur beaktas samverkansuppgiften vid tjänstetillsättningar? Bifoga gärna lärosätets anställningsordning.

Bibliotekets roll

24. Hur används biblioteksorganisationen i samverkansuppgiften?

C. Goda exempel

I samband med vår rapport tänker vi publicera exempel på framgångsrika insatser (både löpande verksamhet och projekt kan vara aktuella) när det gäller samverkansuppgiften. Vi ber er därför att redovisa några sådana exempel från ert lärosäte.

Vi vill att de goda exemplen redovisas med fokus på den eller de intressenter lärosätet samverkar med. I de goda exemplen ska också den uppkomna nyttan redovisas såväl för berörda intressenter som för det egna lärosätet. Om det är möjligt vill vi gärna att redovisningen utformas tillsammans med berörda intressenter.

Varje exempel bör beskrivas på högst två A4-sidor. Högst fem goda exempel bör lämnas från varje lärosäte. Vi måste förbehålla oss rätten att redigera i texten före eventuell publicering.

För att kunna få kompletterande uppgifter och för att diskutera eventuell publicering önskar vi ha namn och e-postadress till kontaktperson(er) för ”det

goda exemplet” på lärosätet. Vi skulle också uppskatta att få namn och e-postadress till någon person som kan representera berörda intressenter i det aktuella exemplet.

D. Kritisk granskning

Gör en kortfattad kritisk granskning av nuvarande villkor och styrning av samverkansuppgiften från statsmakterna. Lämna också eventuella andra synpunkter med anledning av utvärderingen i denna redovisning.

Referenser

Författningar

Lag (1992:1434) Högskolelagen.

Förordning (1993:100) Högskoleförordningen.

Förordning (2002:760) om uppdragsutbildning vid universitet och högskolor.

Riksdagstryck

Proposition 1986/87:127 *Om fortsatt decentralisering inom högskolan*,
bet. 1987/88:UbU1, rskr. 1987/88:1.

Proposition 1992/93:169 *Om högre utbildning för ökad kompetens*,
bet. 1992/93:UbU14, rskr. 1992/93:363.

Proposition 1992/93:170 *Forskning för kunskap och framsteg*,
bet. 1992/93:UbU15 och 1992/93:NU30, rskr. 1992/93:388 och 399.

Proposition 1996/97:1 *Budgetpropositionen för 1997*, utgiftsområde 16,
bet. 1996/97:UbU1, rskr. 1996/97:100.

Proposition 1996/97:5 *Forskning och samhälle*, bet. 1996/97:UbU3, rskr.
1996/97:99.

Proposition 1996/97:141 *Högskolans ledning, lärare och organisation*,
bet. 1997/98:UbU3, rskr. 1997/98:12.

Proposition 1997/98:1 *Budgetpropositionen för 1998*, utgiftsområde 16,
bet. 1997/98:UbU7, rskr. 1997/98:109.

Proposition 1997/98:62 *Regional tillväxt – för arbete och välfärd*.

Proposition 1999/2000:1 *Budgetpropositionen för 2000*, utgiftsområde 16.

Proposition 1999/2000:28 *Studentinflytande och kvalitetsutveckling i högskolan*.

Proposition 2000/01:1 *Budgetpropositionen för 2001*, utgiftsområde 16.

Proposition 2000/01:3 *Forskning och förnyelse*, bet. 2000/01:UbU6, rskr.
2000/01:98.

Proposition 2001/02:2 *FoU och samverkan i innovationssystemet*,
bet. 2001/02:UbU4, rskr. 2001/02:98.

Proposition 2001/02:4 *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet*,
bet. 2001/02:NU4, rskr. 2001/02:118.

Proposition 2001/02:15 *Den öppna högskolan*.

Proposition 2002/03:1 *Budgetpropositionen för 2003*, utgiftsområde 16.

Proposition 2002/03:50 *Etikprövning av forskning*.

Proposition 2004/05:1 *Budgetpropositionen för 2005*, utgiftsområdena 16 och 24, bet. 2004/05:NU1, rskr. 2004/05:117–119.

Regeringsbeslut och material från Regeringskansliet

De Neergaard, C (2004) *Bättre finansiering för kommersialisering av innovationer* (N2004/5322/NL).

Direktiv 1995:139 *Nyttiggörande av forskningsresultat, samverkan näringsliv – högskola*.

Direktiv 2004:49 *Resurstilldelningssystemet för grundläggande högskoleutbildning*.

Direktiv 2004:106 *Rätten till resultaten av högskoleforskningen*.

Näringsdepartementet, promemoria (2004-08-09) *Rapport om tillväxtavtalen – fjärde året. Uppföljning av regionala tillväxtavtal och arbetet med regionala tillväxtprogram 2003* (N2003/8926/RUT).

Regeringsbeslut 17, 2003-12-18 *Gemensamma bestämmelser för universitet och högskolor m.m. Ändring av regleringsbrev för budgetåret 2003 avseende anslag till universitet och högskolor m.m.* (Utbildningsdepartementet dnr U2003/4918/UH).

Regeringsbeslut 6, 2004-06-23 *Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Vetenskapsrådet* (Utbildningsdepartementet dnr U2004/2528/F).

Regeringsbeslut 7, 2004-07-01 *Regleringsbrev för budgetåret 2004 avseende Gemensamma bestämmelser för universitet och högskolor m.m.* (Utbildningsdepartementet dnr U2004/2281/UH).

Regleringsbrev för budgetåren 1997, 1998, 1999, 2000, 2001 och 2002 avseende *Gemensamma bestämmelser för universitet och högskolor m.m.*

Regleringsbrev för budgetåret 2004 för Myndigheten för skolutveckling, Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning, Nationellt centrum för flexibelt lärande, länsstyrelser, länsarbetsnämnder, Integrationsverket, Konsumentverket, Energimyndigheten, Naturvårdsverket, Fiskeriverket samt Jordbruksverket.

Utbildningsdepartementet (2004) *Högskolans ledning – en skrift till ordförande och ledamöter i universitets- och högskolestyrelser* (Informationsmaterial U03.022).

Utdrag protokoll 48 vid regeringssammanträde 1994-09-15 *Bemyndigande att bilda holdingbolag vid universitet och högskolor* (Utbildningsdepartementet dnr U94/1667/FS), bilaga 2.

Utredningar och rapporter

- Ds 2004:36 *Innovativa Sverige. En strategi för tillväxt genom förnyelse.*
- FBA (2003) *KK-stiftelsens företagsforskarskolor.*
- Högskoleverket (2000) *Att leda universitet och högskolor – en uppföljning och analys av styrelserformen 1998* (HSV 2000:15 R).
- Högskoleverket (2002) *Utbildning anpassad efter arbetsmarknadens behov. Så arbetar högskolan* (HSV 2002:7 R).
- Högskoleverket (2003) *Doktorandspegeln 2003* (HSV 2003:28 R).
- Högskoleverket (2004) *Uppföljning av studenter* (HSV 2004:5 R).
- Högskoleverket (2004) *Universitet & högskolor – Högskoleverkets årsrapport 2004* (HSV 2004:16 R).
- Högskoleverket (2004) *Högskolan samverkar* (HSV 2004:38 R).
- Högskoleverket (2004) *Följande rapporter från Högskoleverkets ämnes- och programutvärderingar: HSV 2004:2 R, HSV 2004:3 R, HSV 2004:4 R, HSV 2004:6 R, HSV 2004:7 R, HSV 2004:9 R, HSV 2004:10 R, HSV 2004:11 R, HSV 2004:13 R, HSV 2004:26 R och HSV 2004:27 R.*
- Riksrevisionsverket (1996) *Högskolans samverkan med näringslivet* (RRV 1996:56).
- Riksrevisionsverket (2001) *Från forskning till tillväxt – statligt stöd till samverkan mellan högskola och näringsliv* (RRV 2001:11).
- Riksrevisionsverket (2002) *Staten i samverkan – Myndigheternas roll i de regionala tillväxtavtalen* (RRV 2002:23).
- Riksrevisionsverket (2003) *Samverkan och kommersialisering inom den långsiktiga energipolitiken* (RRV 2003:12).
- SOU 1996:70 *Samverkan mellan högskolan och näringslivet.*
- SOU 2000:101 *Högskolans ledning.*
- SOU 2000:115 *Aktuella trender inom kompetensområdet.*
- SOU 2003:90 *Innovativa processer.*
- SOU 2004:27 *En ny doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt.*
- Sveriges universitets- och högskoleförbund (2001) *Hur ska högskolan öka uppdragsutbildningen?*
- Vetenskapsrådet (2004) *Årsredovisning 2003 Vetenskapsrådet.*
- VINNOVA (2003) *VINNFORSK. VINNOVA:s förslag till förbättrad kommersialisering och ökad avkastning i tillväxt på forskningsinvesteringar vid högskolor* (VINNOVA Policy VP 2003:1).
- VINNOVA (2004) *Effekter av det svenska kompetenscentrumprogrammet 1995–2003* (VINNOVA Analys VA 2004:06).

Övrigt material

Redaktionen för www.forskning.se (2004) *Uppgift 2004-11-29*.

Högskolan på Gotland *Ansökan om inrättande av holdingbolag och kapital för ändamålet* (daterad 2001-11-20, referens A32-2001/443).

Högskoleverket (2004) *Uppgifter 2004-08-12, 2004-11-11 och 2004-12-13*.

Högskoleverket yttrande 2004-05-18 *Betänkandet Innovativa processer* (SOU 2003:90) reg.nr 13-963-04.

Högskoleverkets NU-databas (<http://nu.hsv.se/nu/index1.html>).

KTH Holding AB (2004) Brev från ordförande vid KTH Holding AB till Utbildningsdepartementet daterat 2004-03-16, inklusive bifogad skrivelse *Forskningen kan ge bättre kommersiell avkastning. Universiteten och deras holdingbolag behöver ett starkare mandat*.

Statistiska centralbyrån (2004) *E-post beträffande adjungerade professorer, lektorer och adjunkter anställda vid universitet och högskolor* (2004-04-20).

Statistiska centralbyrån (2004) *E-post beträffande doktorander* (2004-04-28 och 2004-04-29).

Statistiska centralbyrån (2004) *E-post beträffande personalutbildning* (2004-07-26).

VINNOVA (2004) VINN Excellens Center *Inbjudan att inkomma med ansökan om planeringsbidrag. VINN Excellens Center 2004*.

Växjö universitet *Anhållan om inrättande av holdingbolag vid Växjö universitet* (daterad 2002-05-27, dnr 438/2003-12).

Överklagandenämnden för högskolan (2004) *Uppgift 2004-09-21*.

Svar (inklusive bilagor) på Högskoleverkets enkät 2004 inför nationell kvalitetsbedömning av samverkansuppgiften från följande lärosäten: Blekinge tekniska högskola, Chalmers tekniska högskola, Göteborgs universitet, Högskolan i Borås, Högskolan Dalarna, Högskolan i Gävle, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Jönköping, Högskolan i Kalmar, Högskolan Kristianstad, Högskolan i Skövde, Högskolan i Trollhättan/Uddevalla, Högskolan på Gotland, Karlstads universitet, Karolinska Institutet, Kungliga Tekniska högskolan, Linköpings universitet, Luleå tekniska universitet, Lunds universitet, Malmö högskola, Mitthögskolan, Mälardalens högskola, Stockholms universitet, Sveriges lantbruksuniversitet, Södertörns högskola, Umeå universitet, Uppsala universitet, Växjö universitet, samt Örebro universitet.

Intervjuer med företrädare för Chalmers tekniska högskola (2004-10-04), Högskolan i Gävle (2004-10-14), Högskolan i Skövde (2004-09-29), Karlstads universitet (2004-10-12), Kungliga Tekniska högskolan (2004-09-17), Linköpings universitet (2004-10-15), Mitthögskolan (2004-09-28), Stockholms universitetets dotterbolag Success (2004-06-28), Uppsala universitet (2004-10-07), Utbildningsdepartementets universitets- och högskoleenhet (2004-10-25) samt Näringsdepartementet (2004-11-09).

Följande personer har bidragit med synpunkter i olika skeden av granskningsarbetet: Elisabeth Bergendahl–Stenberg, Magnus Klofsten, Göran Reitberger, Ulf Sandström och Sverker Sörlin.

Tidigare utgivna rapporter från Riksrevisionen

- 2003:1 Hur effektiv är djurskyddstillsynen?
- 2004:1 Länsplanerna för regional infrastruktur – vad har styr prioriteringarna?
- 2004:2 Förändringar inom kommittéväsendet
- 2004:3 Arbetslöshetsförsäkringens hantering på arbetsförmedlingen
- 2004:4 Den statliga garantimodellen
- 2004:5 Återfall i brott eller anpassning i samhället
– uppföljning av kriminalvårdens klienter
- 2004:6 Materiel för miljarder – en granskning av försvarets materielförsörjning
- 2004:7 Personlig assistans till funktionshindrade
- 2004:8 Uppdrag statistik *Insyn i SCB: s avgiftsbelagda verksamhet*
- 2004:9 Riktlinjer för prioriteringar inom hälso- och sjukvård
- 2004:10 Bistånd via ambassader
– en granskning av UD och Sida i utvecklingsarbetet
- 2004:11 Betyg med lika värde?
– en granskning av statens insatser
- 2004:12 Höga tjänstemäns representation och förmåner
- 2004:13 Riksrevisionens årliga rapport 2004
- 2004:14 Arbetsmiljöverkets tillsyn
- 2004:15 Offentlig förvaltning i privat regi
– statsbidrag till idrottsrörelsen och folkbildningen
- 2004:16 Premiepensionens första år
- 2004:17 Rätt avgifter?
– statens uttag av tvingande avgifter
- 2004:18 Vattenfall AB
– Uppdrag och statens styrning
- 2004:19 Vem styr den elektroniska förvaltningen?
- 2004:20 The Swedish National Audit Office Report 2004
- 2004:21 Försäkringskassans köp av tjänster för rehabilitering
- 2004:22 Arlandabanan *Insyn i ett samfinansierat järnvägsprojekt*
- 2004:23 Regelförenklingar för företag
- 2004:24 Snabbare asylprövning
- 2004:25 Sjukpenninganslaget – utgiftsutveckling under kontroll?
- 2004:26 Utgift eller inkomstavdrag? – Regeringens hantering av det tillfälliga sysselsättningsstödet
- 2004: 27 Stödet till polisens brottsutredningar
- 2004:28 Regeringens förvaltning och styrning av sex statliga bolag
- 2004:29 Kontrollen av strukturfonderna

2004:30 Barnkonventionen i praktiken
2005 2005:1 Miljömålsrapporteringen – *för mycket och för lite*